

ODSJEK
SOCIJALNI RAD

**“ULOGA SOCIJALNOG RADNIKA U PENALNIM
USTANOVAMA”**

-magistarski rad-

Kandidat:

Srđan Puharić

Broj indeksa:787/II-SW

Mentor:

Prof.dr. Nedreta Šerić

Sarajevo, svibanj 2022. godine

UVOD	5
-------------------	---

I TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1. Teorijska osnova istraživanja	7
1.2. Problem istraživanja	9
1.3. Predmet istraživanja	10
1.4. Ciljevi istraživanja	10
1.4.1. Naučni ciljevi istraživanja	10
1.4.2. Društveni ciljevi istraživanja	11
1.5. Hipoteze istraživanja	11
1.5.1. Generalna hipoteza	11
1.5.2. Posebne hipoteze	11
1.6. Način istraživanja	12
1.7. Uzorak ispitanika	13
1.8. Vremensko i prostorno određenje predmeta istraživanja	13

II PENOLOŠKE USTANOVE

2.1. Penološke ustanove	14
2.2. Tipovi penoloških ustanova	16
2.2.1. Zatvoreni tip penoloških ustanova	16
2.2.2. Poluotvoren tip penoloških ustanova	18
2.2.3. Otvoreni tip penoloških ustanova	18
2.3. Unutarnja organizacija penoloških ustanova	19

III OSUĐENE OSOBE

3.1. Osuđena osoba i upućivanje na izdržavanje kazne u penalnu ustanovu	20
3.2. Potrebe osuđenih osoba	20
3.3. Utjecaj okoline na izvršenje kaznenih djela	22
3.4. Lišavanje slobode	23

3.5. Upoznavanje sa Općim odredbama postupanja sa osuđenim osobama i pravima osuđenih osoba	24
3.6. Prijem i klasifikacija osuđenih osoba	25
3.7. Deprivacije	27
3.8. Posljedice boravka osuđenika u penalnoj ustanovi	28

IV ULOGA SOCIJALNOG RADNIKA U PENALNIM USTANOVAMA

4.1. Socijalni rad i penologija	29
4.2. Socijalni radnik i tretman	31
4.3. Zadaci i uloga socijalnog radnika u radu u multidisciplinarnom timu	32
4.4. Aktivnosti socijalnog radnika u rehabilitaciji i socijalnoj rehabilitaciji	33
4.5. Metode i tehnike rada sa osuđenim osobama	34
4.5.1. Obrazovanje osuđenih osoba	34
4.5.2. Radno osposobljavanje osuđenih osoba	35
4.5.3. Specijalizirani programi socijalnog učenja	36
4.5.4. Savjetovališni rad	37
4.6. Uloga i važnost komunikacije socijalnog radnika u radu sa osuđenom osobom	37
4.6.1. Verbalna komunikacija	39
4.6.2. Neverbalna komunikacija	40
4.6.3. Intervju	42
4.7. Izrada individualnog plana u radu sa osuđenom osobom	43
4.8. Uloga socijalnog radnika u pripremi osuđene osobe za postpenalni tretman	44

V REZULTATI ISTRAŽIVANJA

5.1. Analiza rezultata istraživanja	47
---	----

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE	64
POPIS GRAFIKONA	67
LITERATURA	68

PRILOG

PRILOG 1: Primjer individualnog plana za osuđenu osobu	71
PRILOG 2: Anketni upitnik zaposleni u KPZ PT Sarajevo (A grupa)	72
PRILOG 3: Anketni upitnik osuđene osobe (B grupa).....	77

UVOD

Penalna ustanova jedna je od najbrže rastućih sektora u mnogim zemljama suvremenog svijeta. Već dva desetljeća neprekidno raste broj osuđenih osoba zbog povećanog broja kriminalnih radnji. Penalna ustanova u širem značenju označava ustanovu, odnosno objekt čija je osnovna svrha smještaj osuđenih osoba kojima je oduzeta sloboda kretanja, ali i druga prava. Penalne ustanove se ovisno o tipu zatvorenika mogu dijeliti na muške, ženske i maloljetničke. U praksi prema tipu obezbjeđenja, penalne ustanove se dijele na: zatvorene, poloutvorene i otvorene zatvore. Vrlo je čest slučaj da zbog povećanog broja krivičnih djela, te zbog prebukiranosti penalnih ustanova, osobe koje su osuđene zbog blažih krivičnih djela budu smještene u zatvore sa počiniteljima težih krivičnih djela i obrnuto.

Iz mnoštva negativnih sociopatoloških pojava i društvenih problema koji su u središtu socijalnog rada izdvaja se kriminalitet i recidivizam. Riječ je o neželjenim pojavama koje u posljednje vrijeme postaje sve značajnije zbog svoje raširenosti i utjecaja. Uzrok takvih stanja, prije svega, duboke strukturne promjene u proizvodnim resursima nakon ratnih dešavanja u zadnja dva desetljeća bitno su izmijenile tržište radne snage i znatno smanjile mogućnosti zapošljavanja upravo najvulnerabilnijih dijelova populacije u koje svakako spadaju i bivši zatvorenici. Neki oblici višegodišnje nezaposlenosti pogodili su ne samo osobe s područja "društvenog dna" u koje na neki način spadaju i osuđene osobe/zatvorenici, nego i jedan dio šire populacije koja nije imala iskustva s kazneno-popravnim sustavom. Razriješavanje krize zapošljavanja ne budi uvijek optimizam u penalnim institucijama. Povećan broj osuđenih osoba u našoj zemlji zahtijeva pojačanu skrb odnosno angažman socijalnog radnika u radu sa osuđenikom i članovima njegove obitelji.

Predmet socijalnog rada: istraživanje strukture ljudskih potreba, puteva i načina njihova zadovoljavanja i humanizacije, socijalnog ponašanja i socijalizacijskih procesa, te socijalni problemi i njihova prevencija (Martinović, 1987:6). Ovako zasnovan predmet socijalnog rada, omogućuje široku i duboku funkcionalnu i fenomenološku vezu s penologijom. Omogućuje socijalnom radu da od penologije uči, odnosno, da od nje preuzima one spoznaje koje su mu potrebne za daljnji razvoj znanstvene discipline, ali i za provođenje tih znanja u praksi. S druge strane, ovako definiran predmet istraživanja, odvojen od tipično humanizovanog pristupa s jedne strane i tipično terapeutskog pristupa s druge strane, omogućuje i penologiji da uči iz socijalnog

rada. Socijalni rad u kontekstu Martinovićeve definicije predmeta postaje ravnopravan sugovornik penološkoj znanosti, a ne samo servis za prikupljanje podataka o području socijalnih devijacija (Martinović, 1987:8). S obzirom na prethodno navedenu definiciju zaključujemo da socijalni radnik sudjeluje u cjelokupnom istraživačkom procesu kao ravnopravan član multidisciplinarnog tima zaduženog za provedbu procesa u izvršenju krivičnih sankcija koji se odvija etapno ili u fazama. Danas nema gotovo niti jedne kaznene sankcije u čijem izvršenju ne bi mogao socijalni radnik sudjelovati kao vrlo važan stručni saradnik, ten am dovoljno ukazuje na značaj socijalnog radnika u penalnim ustanovama.

Dolazak na izdržavanje zatvorske kazne predstavlja veliki šok i stresan događaj za svakog pojedinca, osobito kad je riječ o nekom tko se prvi put susreće sa ovakvom situacijom. Opravdanim je pretpostaviti da su uvjeti visokih ograničenja slobode kretanja i mogućnosti izbora, po čemu se pritvor možda najjasnije razlikuje od ostalih životnih prostora i da je za većinu osuđenih osoba to stalan izvor stresa, što utiče i na razvoj drugih individualnih problema. U tom kontekstu socijalni radnici su vrlo važan dio multidisciplinarnih timova tokom cjelokupnog tretmana koji podrazumijeva postupke klasifikacije, preodgoja, korekcije neprihvatljivih oblika ponašanja zatvorenika. Tretman posmatramo kao skup svjesnih postupaka usmjerenih ka ostvarenju cilja kazne preodgoja zatvorenika i njegovom osposobljavanju za život na slobodi, osobe sudjeluju od samog početka. Počev od ocjenjivanja je li za nekog sasvim konkretnog počinitelja kaznenog djela oblik kažnjavanja primjerен i može li se očekivati da će kaznu uredno privesti kraju, kakve socijalne posljedice ta kazna može imati na obitelj osuđenika i druge važne osobe u njegovom socijalnom okruženju, kakve su moguće posljedice tog oblika izvršenja kazne u zajednici u kojoj kaznu treba izvršiti.

Socijalni radnici su često kroz elemente strukture sistema (razni mogući organizacijski oblici za praćenje i kontrolu izvršavanja kazne) zaduženi za praćenje izvršavanja kazne i za ocjenu razine sudjelovanja koju osuđenik pokazuje pri izvršavanju kazne, njegovo ponašanje kroz tretman, kao i sagledavanje situacije i analize kako će se osoba ponašati u postpenalnoj evaluaciji. Obzirom da nema puno istraživanja na temu uloga socijalnog radnika u penalnoj ustanovi, cilj ovog rada je ukazati na potrebu angažiranja, odnosno ulogu i značaj socijalnog radnika u ustanovama ovog tipa. Ovo je ujedno i osnovni temelj izbora teme po nazivom uloga socijalnog radnika u penalnim ustanovama.

I TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1. Teorijske osnove istraživanja

Penalna ustanova

Penalnim ustanovama se nazivaju svi oni objekti koji su namijenjeni za smještaj ljudi za koje je dokazano da su počinili krivično djelo, pa stoga, budući da se smatraju kriminalcima, predstavljaju opasnost za društvo. Svrha ove vrste objekta je zadržat one koji se ne pridržavaju zakona, pa za takvu situaciju moraju dobiti neku vrstu sankcije ili kazne.

Među glavnim ciljevima penalne ustanove su zaštita društva od osoba kriminogenih radnji, odvajanje optuženika od kriminala, odbijanje onih koji žele počiniti djela koja se kose s zakonom, obrazovanje i odgoj onih lišenih slobode kako bi se svrha resocijalizacije postigla, koja je jedna od osnovnih ciljeva smještaja u penalnim ustanovama. Važno je naglasiti da je temeljna misija penalne ustanove (uz kažnjavanje počinitelja) motivirati zatvorenika da razmišlja o radnjama koje su ga dovele do počinjenja kaznenog djela i prevaspitati ga, kroz različite aktivnosti, kako bi ga reintegrirao u društvo.

Postoje tri vrste ustanova za izvršavanje kazne zatvora:

- Zatvorene penalne ustanove;
- Poluotvorene penalne ustanove;
- Otvorene penalne ustanove.

Dakle, kada u osnovi govorimo penalna ustanova je kompleksna tvorevina koja ima jasno definirana pravila, principe, sustav funkcioniranja, vještačku atmosferu u kojoj ljudi izdržavaju kaznu u penalnoj ustanovi zbog krivičnog djela (Macanović, Nadarević, 2014: 7).

Socijalni rad

Postoji mnoštvo definicija socijalnog rada, ali jedna od onih koje se najviše citiraju je definicija Međunarodna federacija socijalnih radnika koja glasi: "Socijalni rad je praktično – zasnovana profesija i akademska disciplina koja promovira socijalnu promjenu i razvoj, socijalnu koheziju, osnaživanje i oslobođanje ljudi. Principi socijalne pravde, ljudskih prava, kolektivne odgovornosti i poštovanja različitosti su središnji za socijalni rad. Poduprt teorijama socijalnog

rada, socijalne znanosti, humanističkih i autohtonih znanja, socijalni rad uključije ljudi iz strukture kako bi prevazišli životne izazove i poboljšali blagostanje” (Šadić, 2014:88).

Međunarodna federacija socijalnih radnika (IFSW) pojašnjava i obrazlaže ulogu socijalnog rada u prevazilaženju kompleksnih problema na relaciji pojedinac okolina. Njegova je zadaća da pomogne ljudima kako bi razvili puni potencijal i obogatili živote, pa je tako profesionalni socijalni rad usmjeren na rješavanje problema i podsticanje društvenih promjena.

Socijalni radnik

Poziv socijalnog radnika spada u skupinu takozvanih pomagačkih profesija čiji je cilj pružanje pomoći ljudima u svladavanju životnih teškoća, te je stoga vrlo odgovoran humanistički poziv (Žganec, 1995: 165). Na percepciju socijalnog rada utječe i sam naziv profesije. Riječ “socijalno” povezuje se sa depriviranim i marginalnim pojedincima, tj. grupama u društvu i tako utječe na negativnu sliku socijalnog rada kao pomažuće službe. Termin “pomažući” moguće je pojednostaviti i svesti na funkciju “državnog službenika” koji se bavi spašavanjem socijalnih slučajeva. Na taj se način stvara negativna percepcija profesije, te se ona svodi na antiintelektualno birokratsko bavljenje pojedincima i grupama isključenima iz društva (Milosavljević, 1990: 199).

Resocijalizacija

Resocijalizacija je izvedenica iz latinskih riječi re – ponovo, te socius – drug, društven, što se obično prevodi kao ponovo socijalizirati. Uloga resocijalizacije u sistemu kažnjavanja počinioca krivičnih djela je ovisna upravo od načina razumijevanja pojma, zato govorimo o resocijalizaciji kao svrsi kažnjavanja, kao konačnom cilju u kojem se teži u tretmanu osuđene osobe. (Macanović, Nadarević, 2014: 86-87).

Resocijalizacija osudene osobe ili zatvorenika je kompleksan proces u kojem učestvuje više društvenih činilaca, prvenstveno porodica, penološka ustanova i društvena zajednica.

Resocijalizacija se smatra velikim uspjehom krivičnog prava, jer otvara krivičnom pravu put do osobe koja je kažnjena, njegovog personaliteta dajući prostor za pozitivne rezultate primjene kazne, a u cilju odvraćanja i povrata u kriminalitet. Ono što diktira uspjeh u rezultatima kazne je individualizacija kazne i prilagođavanje kazne ličnosti kažnjene osobe. Resocijalizacijom se

nastoji napraviti otklon od uzroka kriminalnog ponašanja, nastoji se pomoći osuđenoj osobi da se što bolje prilagoditi sredini, njenim zahtjevima, očekivanjima i poštivanju pisanih i neformalnih pravila. Naravno, realno je očekivati da se lice ne može izmijeniti, ali da se dio prestupničkog ponašanja može korigovati, promijeniti moralna i društvenoetička načela. Kroz historiju, procesu resocijalizacije se manje ili više davalо na značaju.

1.2. Problem istraživanja

Ono što se problematizira u ovom istraživanju, jesu poteškoće i problemi koje se pojavljuju prilikom obavljanja profesionalno-radnih zadataka socijalnog radnika u penalnim ustanovama. Uloga socijalnog radnika u penalnoj ustanovi je ključna, ali često dolazi do toga da socijalni radnici nailaze na mnogobrojne probleme i poteškoće u radu sa osuđenim osobama. Socijalni radnici se u svom radu vrlo često susreću sa problemima etičke prirode uzrokovanih činjenicom da je lojalnost socijalnih radnika najčešće u središtu sukobljenih interesa, da oni istovremeno i pomažu i kontroliraju, a kontinuirano su u sukobu između dužnosti socijalnog radnika da zaštite interese osuđene osobe i efikasnosti u radu. Radno okupaciona terapija, savjetovališni rad najefikasniji je način resocijalizacije i ponovne reintegracije osuđene osobe u društvenu zajednicu. Kada je riječ o istraživanjima uloge socijalnog radnika u penalnim ustanovama kao pojave, socijalni radnik će biti dragocjen u izradi projekta istraživanja, definiranju problema i primjeni instrumentarija potrebnog za provođenje ispitivanja, odnosno dobivanje potrebnih podataka.

U okviru ovog istraživanja, možemo navesti nekoliko problemskih pitanja:

1. Zašto uloga socijalnog radnika i ako je značajna nije u tolikoj mjeri prepoznata?
2. Zašto socijalni radnici nisu u dovoljnoj mjeri uključeni u resocijalizaciju osuđene osobe?
3. Koji su razlozi nedovoljnog uključivanja socijalnih radnika u rješavanju ovog problema?
4. Šta je potrebno da se učini kako bi uloga socijalnih radnika bila prepoznata kao značajna i vidljiva u rješavanju problema sa osuđenim osobama?
5. Da li postoji problem u saradnji socijalnih radnika sa drugim članovima multidisciplinarnog tima?

1.3. Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja obuhvata cjelokupni proces rada socijalnog radnika u penalnim ustanovama koji se sastoji od niza zadataka koje obavlja i koje možemo navesti taksativno: prijem, upoznavanje sa zakonom, pravilnicima i drugim propisima osuđenih osoba prilikom stupanja na izdržavanje kazne u penalnu ustanovu; obrada ličnosti osuđene osobe od strane stručnjaka: psihologa, pedagoga, socijalnog radnika i drugih stručnjaka; pribavljanje nalaza zavodskog liječnika i drugih stručnjaka i izrada prijedloga programa tretmana sa prijedlogom rasporeda u vaspitni kolektiv (klasifikacijsku grupu) i na radno mjesto; praćenje realizacije tretmana i ostvarivanje suradnje sa centrima za socijalni rad i rješavanje socijalnih problema; otpust osuđenih osoba sa izdržavanja kazne zatvora; sačinjava socijanu anamnezu osuđenih osoba; vodi razgovor sa osuđenim licima u cilju rješavanja njihovih socijalnih problema; vrši provjeru dobijenih socijalnih anketa i učestvuje u radu stručnog tima za grupnu terapiju; izrada odgovarajućih planova i programa za društvenu rehabilitaciju osuđenih lica; poslovi ispitivanja ličnosti osuđene osobe sa socijalnog aspekta, izrada prijedloga tretmana i njegovo praćenje; rješavanje u suradnji sa nadležnim organima socijalnog staranja porodičnih i drugih problema osuđenih osoba; vrši i druge poslove koje odredi neposredni rukovoditelj.

1.4. Ciljevi istraživanja

1.4.1. Naučni ciljevi istraživanja

Osnovni cilj ovog istraživanja jeste doprinos nauci kroz naučna saznanja o ulozi socijalnog radnika u radu sa osuđenim osobama u penalnim ustanovama, načinu na koji ostvaruje svoju ulogu, njegovu zastupljenost, kao i teškoćama s kojima se socijalni radnik susreće u radu sa osuđeničkom populacijom, s obzirom da sama osuđena osoba igra krucijalnu ulogu radu sa socijalnog radnika u penalnoj ustanovi.

Nadalje cilj je doprinijeti nauci, pomoću rezultata do kojih će se doći provođenjem ovog istraživanja. Također, cilj se odnosi na utvrđivanje mogućnosti unaprijeđenja položaja socijalnih radnika u sustavu penalne ustanove.

1.4.2. Društveni ciljevi istraživanja

Ovo istraživanje ima za cilj podizanje društvene svijesti o ulozi i značaju socijalnog radnika u radu sa osuđenim osobama u penalnim ustanovama o teškoćama i barijerama s kojima se socijalni radnik susreće, kao i važnost njegovog rada u multidisciplinarnom timu. Društveni cilj ovog istraživanja usmjeren je ka tome da se dobijeni rezultati istraživanja prezentiraju široj javnosti i informirajući je na koji način se može posredstvom socijalnog radnika pomoći osobama koje su učinile prijestup društvene norme.

1.5. Hipoteze istraživanja

1.5.1. Generalna hipoteza

Uloga socijalnog radnika u radu u penalnim ustanovama je nužna i nezaobilazna, ali je u praksi zanemarena, tako da socijalni radnici nailaze na različite poteškoće i prepreke u radu sa osuđenim osobama u procesu resocijalizacije i reintegracije osuđenih osoba

1.5.2. Posebne hipoteze

PH1: Osuđene osobe često imaju teškoće pri integraciji u životnu zajednicu penalne ustanove praćene odbacivanjem i deprivacijom.

PH2: Socijalni radnici mogu unaprijediti proces resocijalizacije izradom individualnih planova kao i postizanju prevencije ponovnog činjenja krivičnog djela.

PH3: Da bi se stvorila zdrava društveno – socijalna sredina za osuđenika, od velike je važnosti suradnja socijalnog radnika sa centrom za socijalni rad, kao i suradnja sa osuđenom osobom.

PH4: Podizanje nivoa svijesti o štetnosti činjenja krivičnih djela kroz promociju društvenih normi i standarda.

PH5: Socijalni kontakt treba da se odvija u smjeru smanjenja negativnog stave okoline.

PH6: Radno osposobljavanje temeljni je osnov resocijalizacije jer potječe aktivnosti i socijalne kontakte, kao i samopoštivanje i kvalitetu osuđene osobe.

PH7: Nesaradnja osuđene osobe otežava ulogu socijalnog radnika po prijemu u penalnu ustanovu u prijemno otpusno odjeljenje.

PH8: Socijalni radnik često se suočava sa problemima u realizaciji svojih zadataka, a to mogu biti nedostatak rada i učešća u multidisciplinarnim timovima, predrasude, nesuradnja drugih sektora sa socijalnim radnikom.

PH9: Neopravdana zanemarenost socijalnog radnika i njegove uloge, te problematizacija profesionalnog sagorijevanja.

Prethodne hipoteze determiniraju sljedeći indikatori:

Pisani iskazi odgovarajućih ustanova koje se bave problemom inkrimisanih osoba, usmeni i pismeni iskazi socijalnih radnika, psihologa, instruktora radova, kriminologa i vaspitača.

1.6. Način istraživanja

Tip ovog istraživanja je teorijsko - empirijsko istraživanje, ali s obzirom na predmet istraživanja to je prvenstveno empirijsko istraživanje, jer se predmet odnosi na dio društvene stvarnosti u određnoj ustanovi, tačnije u Kazneno - popravnom Zavodu. Ali ne smijemo nikako izostaviti i značaj teorijske osnove istraživanja.

Prilikom istraživanja koristili smo sve osnovne metode u nekom obliku i na neki način, ali specifično je to da se neke metode favoriziraju i koriste znatno više u odnosu na druge, tu se prije svega misli na analizu.

Značaj u istraživanju imaju i opće naučne metode kao što su hipotetičko-deduktivna, statistička i komparativna općenaučna metoda.

Od načina na koji prikupljamo podatke ovisi njihov kvalitet, ali i kvalitet cjelokupnog istraživačkog procesa. U ovom istraživanju, podaci su prikupljeni metodom ispitanja, odnosno korištena je istraživačka tehnika ankete i za potrebe istraživanja korišten je

anketni upitnik, posebno kreiran kao osnovni metodološki instrumentarij za potrebe ovog istraživanja.

Metoda prikupljanja podataka koja ima status glavne metode prikupljanja podataka je metoda ispitivanja, jer najvećim dijelom se oslanjamо na podatke koje smo dobili na taj način, svakako ne smijemo izostaviti značaj metode analize sadržaja dokumenata.

1.7. Uzorak ispitanika

U skladu sa formuliranim problemom i određenim predmetom istraživanja podatke smo pribavili provođenjem ankete, a anketirano je 79 osoba koje su uposlene u penalnoj ustanovi ili su osuđene osobe i na taj način smo obezbjedili stvaranje realne slike o problemu. 8 osoba čine zaposleni Kazneno popravnog Zavoda poluotvorenog tipa Sarajevo, a ukupno 71 čine osuđene osobe koje se nalaze na izdržavanju kazne u penalnoj ustanovi.

1.8. Prostorno i vremensko određenje predmeta istraživanja

Istraživanje će se obaviti u Kazneno popravnom Zavodu poluotvorenog tipa Sarajevo uz saglasnost direktora. Istraživanje je obavljeno u vremenskom periodu od 10.12.2021. godine do 20.01.2022. godine.

II PENOLOŠKE USTANOVE

2.1. Penološke ustanove

U literaturi se često izjednačavaju pojmovi “zatvor” i “penalna ustanova”, kroz rad upotrebljavat ćeemo oba termina. Michel Foucault u djelu *Nadzor i kazna* (1994) penalnu ustanovu definira kao aparat za preobrazbu pojedinaca. S jedne je strane osnivanje penalne ustanove pravno-ekonomski utemeljeno, a s druge tehničko-disciplinski. Michel Foucault penalnu ustanovu naziva najneposrednjim i najciviliziranim oblikom među svim dosadašnjim kaznama, baš zahvaljujući tom dvostrukom utemeljenju. Foucault također kaže kako zatvor ne mora imati uvijek isti oblik – postoje pritvorenici ili osuđenici, štićenici popravnih domova ili zločinci. Zato zatvor, popravni dom ili glavna kaznionica moraju načelno odgovarati tim razlikama. Trebaju osiguravati kažnjavanje koje nije samo stupnjevano po svom intenzitetu, nego i raznovrsno po svojim ciljevima, koji nisu iscrpljeni u lišenju slobode.

Krajem 18. stoljeća dotad javna kažnjavanja postaju skrivena, brza i efikasna, sve se više ljudi zatočuje u zatvorske ustanove sa strogo određenim rasporedom rada, spavanja, obrazovanja i ostalih aktivnosti. Značajna je promjena premještanje središta kažnjavanja s tijela na dušu, što se postiže oduzimanjem prava, posebno onog na slobodu, a ne prisilnim trpljenjem fizičke boli. Cilj je tih mjera promjena prekršitelja. Važan čimbenik u suđenjima postaje motivacija zločina, a ne samo izvršeno djelo. Prema motivaciji zločina varirala je i vrsta kažnjavanja (Foucault, 1994: 22-55).

Isti autor dalje navodi kako se čitav niz stručnjaka uključuje u pokušaje pronalaženja odgovora na navedena pitanja: psiholozi i psihijatri, odgojitelji i zatvorsko osoblje, te kako nadzor nad kažnjavanjem postaje fragmentiran i prikriven specijalističkim znanjem. Preuzima ideju panoptikuma, zatvora utemeljenog na ideji Jeremyja Bentham-a (Foucault, 1994:22-55). Glavno je obilježje panoptikuma središnji toranj iz kojeg čuvari vide što se događa u svakoj pojedinoj celiji te tako mogu u potpunosti nadzirati aktivnosti osuđenu osobu. Koristi se i posebno osvjetljenje, zbog kojeg zatvorenici ne mogu znati kada ih se promatra. Tako su prisiljeni suzdržavati se od bilo kakvih aktivnosti i ponašati se disciplinirano.

Foucault navodi disciplinu kao važno obilježje modernog društva te ističe kako je bitno da sama mogućnost nadzora potiče samodisciplinu.

Principi – nepisana pravila penalne ustanove:

1. princip privilegiranja – jednima je nešto dopušteno, drugima nije;
2. princip nagrađivanja i kažnjavanja – često se ne podudara s načelom pravednosti;
3. princip vremenitosti - kod zatvorenika se odnosi na dužinu kazne, a kod osoblja na fizičku prisutnost na poslu;
4. princip teritorijalnosti- temelji se na moći i utjecaju, te tako dolazi do stvaranja marginaliziranih skupina;
5. princip neformalnog grupiranja – zatvorski se službenici ili zatvorenici udružuju u kolektivne skupine;
6. princip tajnosti – o penalnim se događanjima šuti;
7. princip ugroženosti – ovaj se princip odnosi na marginalizirane u odnosu na privilegirane;
8. princip etiketiranja - uspješno označavanje pojedinaca od strane ostalih pojedinaca, u zatvorima iznimno prisutno;
9. princip skrivanja iza autoriteta - ostvarivanje ciljeva pozivanjem na autoritet;
10. princip manipulacije utiskom - cilj je ostaviti dojam suprotan onome kakav zapravo jest.

Kazna zatvora različito se definira kroz različite znanstvene teorije. U apsolutnim teorijama kazna se doživljava kao odmazda za onoga tko kažnjava i ispaštanje za onoga tko je kažnen. Kazna je sama sebi cilj, bez obzira na temelju koje se pravde temelji – božanske, moralne ili zakonske. Relativne teorije kaznu gledaju kao sredstvo koje će spriječiti ponovnu grešku, te su usmjerene na budućnost i prevenciju. U eklektičkim teorijama kazna može i mora imati više ciljeva, te se nalazi kompromis između prve dvije skupine teorija. Straus i Fauchier (prema Delale i sur., 2012) kažnjavanje svrstavaju u korektivne odgojne postupke, koji se odnose na neprimjereno ponašanje sa svrhom ispravljanja neprimjereno ponašanja. Postupci kažnjavanja mogu biti tjelesni i psihološki. Leo Cvitanović (prema Moslavac, 2011) kao funkciju kazne zatvora navodi sljedeće: podupiranje i oživotvorenje općih vrijednosti (pravednost, jednakost, sloboda i drugi), jer se one smatraju uvjetom opstanka ljudske zajednice (Cvitanović, 2011:107).

Zakon o izvršenju kazne zatvora kao glavne ciljeve kazne jasno definira osposobljavanje pritvorenika za život na slobodi u skladu sa zakonima i društvenim pravilima. Horvatić i Novoselec (prema Kovčo, 2001) navode sljedeća tri zadatka kaznenopravnih sankcija: da svi građani poštuju pravni sustav, da nitko ne počini kazneno djelo, da počinitelj kaznenog djela ubuduće poštuje pravni sustav i da ne počini ponovno kazneno djelo. Knežević kao definiciju kazne navodi sljedeće: "Kazna je kazneno-pravna sankcija koju izriče sud prema kazneno odgovornom počinitelju kaznenog djela, radi zaštite određene društvene vrijednosti u nekoj društvenoj zajednici, a koja se sastoji u oduzimanju ili ograničavanju pravnih dobara počinitelja kaznenog djela (Knežević, 2008:53)."

Nebojša Buđanovac (2000) naglašava potrebu razvijanja rehabilitativnih stavova u općoj populaciji, s tvrdnjom kako takav pristup u politici kažnjavanja daje najbolje rezultate.

2.1. Tipovi penoloških ustanova

Uobičajna podjela penoloških ustanova je na zatvorene, poluotvorene i otvorene penološke ustanove.

2.1.1. Zatvoreni tip penoloških ustanova

Kada spomenemo naziv penalna ustanova, prosječnoj osobi ona predstavlja osnovnu predodžbu koju prosječni ljudi imaju o penalnim ustanovama. To su najčešće ustanove ogradene visokim zidovima ojačanim bodljikavim žicama, u novije vrijeme uspostavljenim visoko sofisticiranim video-nadzorom i nekim drugim uređajima, kao što su uređaji za termo-kontrolu koji prate kretanja tijela unutar sigurnosne zone zatvora, uređajima za praćenje vibracija u sigurnosnoj zoni. Osim ove tehničke opremljenosti, ove vrste ustanova imaju i vrlo visoku razinu fizičkog osiguranja u ljudstvu, službe sigurnosti zapošljavaju veliki broj ljudi, pa je odnos broja osoblja prema broju zatvorenika ponegdje jednak ili je čak više osoblja nego osuđenih osoba. To se posebno odnosi na takozvanu super-maximum security institucije koje predstavljaju prave zatvore u zatvoru, neki imaju i posebne podzemne izolacijske ćelije, neke od ustanova imaju ulaze projektirane podzemno kako bi se onemogućio nasilan ulazak radi bijega zatvorenika.

Ovaj trend osiguranja zatvora i stvaranja super-sigurnosnih zatvora nije samo tipično američki, u Bosni i Hercegovini postoji zatvoreni tip penološke ustanove Kazneno popravni Zavod Zenica. Ovaj pristup, zapravo, predstavlja jasno nepovjerenje u učinkovitost kaznenih sankcija u smislu zastrašivanja počinitelja kaznenih djela (David A. Ward i Thomas G. Werlich, 2003:63). U Engleskoj je trend započeo nakon što su 1964. i zatim 1965. godine iz penalne ustanove pobjegli poznati osuđenici iz velike pljačke vlaka (Cavadino i Dignan, 1997). Taj je događaj bio samo povod za raspravu o sigurnosti penalne ustanove jer je broj bjegova iz engleskih penalnih ustanova neprestano rastao od početka 20. stoljeća (Thomas i Pooley, 1980). U Engleskoj se razvila diskusija o eventualnom uvođenju super-maximum osiguranja zatvora. Osuđene osobe su prema sigurnosnom riziku podijelili u četiri kategorije. Kategorija A su osuđenici najvišeg rizika za bijeg. Kategorija D osuđenici s najmanjim rizikom. Usvojena je takozvana disperzivna politika, i ta je politika i danas aktualna u Engleskoj, a znači raspoređivanje zatvorenika »visokog rizika« po drugim zatvorima tako da svaki zatvor maksimalnog osiguranja čuva i neku manju skupinu zatvorenika visokog rizika. Smatralo se da će takvim pristupom biti izbjegnute tri osnovne zamke sustava supermaximum security. A one su:

- a) pretvaranje ustanove u »tvrdjavu« koju je teško kontrolirati, jer se u njoj nalaze samo beznadni slučajevi
- b) neizbjegjan porast represije u ustanovi
- c) negativna selekcija zaposlenika u ustanovi.

Međutim, negativna se strana disperzijskog sustava vrlo brzo pokazala. U zatvorima u koje su upućeni osuđenici najviše kategorije opasnosti povećana je represivnost u cjelini, i prema zatvorenicima koji su bili u nižima kategorijama opasnosti (King, 1980).

Iako bi se povremeno pojavljivale ideje o otvaranju posebnih super-maximum security zatvora, posebno nakon nekoliko spektakularnih bjegova zatvorenika u devedesetim godinama prošlog stoljeća, ili spektakularnom bijegu trojice zatvorenika osuđenih na doživotne kazne, Engleska i dalje ostaje kod disperzivnog sustava.

2.1.2. Poluotvoreni tip penoloških ustanova

Uvođenje poluotvorenih penalnih ustanova je omogućilo uvođenje progresivnog sustava izvršenja kazni, kad je na prijelazu iz zatvorenog, najčešće čelijskog režima izdržavanja kazne, bilo potrebno barem za jednu skupinu osuđenih osoba pronaći neki prijelazni režim. Ove ustanove uglavnom zadržavaju neke elemente vanjskog osiguranja i unutarnje strukture (često su vidljivi zidovi i vanjski elementi osiguranja, poput žica), ali je obično unutarnja struktura lakša, najčešće nema odjela za poseban nadzor (super-maksimum), u većem broju sustava se ograničava visina kazne koju osuđenici mogu izdržavati u takvim penalnim ustanovama, pogodnosti osuđenih osoba kao što su povremeni izlasci, kontakti s članovima obitelji su najčešće daleko bolji nego u zatvorenim penalnim ustanovama. U ustanovama ovakvog tipa najčešće su uvjeti za boravak daleko bolji, a posebno za rad i obrazovanje. U nekim sustavima osuđene osobe mogu raditi u okolnoj industriji, a mogu se i obrazovati izvan ustanova ukoliko je kazna zatvora do šest mjeseci, to je moguće i prema Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Federacije Bosne i Hercegovine. Agresivnosti unutar ustanove su daleko manje, međusobna netrpeljivost osoblja i zatvorenika daleko manje izražena, posljedice na psihičko i tjelesno zdravlje kako zatvorenika tako i osoblja su daleko blaže nego u maksimalnim uvjetima zatvaranja. Daleko je manje međusobnog zlostavljanja među osuđenicima, posebno je manje seksualnog zlostavljanja.

2.1.3. Otvoreni tip penoloških ustanova

U ovim penalnim ustanovama postoje intencije što više prilagođavanju života van penalnih ustanova. U njima je lakša adaptacija na zavodske uslove. U penalnim ustanovama otvorenog tipa ne postoje fizičke prepreke za bjekstvo niti materijalno – tehničke prepreko za to. Boravak i način postupanja sa osuđenicima je zasnovan na principu osobne odgovornosti i samodisciplini osuđene osobe, to jest dobrovoljne discipline uz nadzor odgojitelja koji su dodijeljeni njegovoj grupi. Život u penološkoj ustanovi otvorenog tipa se zasniva na osnovama svjesne i voljne samodiscipline uz visoki stepen povjerenja između osuđene osobe i uposlenika ustanove, u smislu odolijevanja svim izazovima koje smanjen stupanj kontrole osuđenika diktira. Postoje i kritičari ovakvog vida zatvaranja. Oni smatraju da učiniovi krivičnih djela ne zaslužuju milost već izolaciju i zatvor u pravom smislu te riječi, a to je potpuna izolacija. Neki od argumenata onih koji zagovaraju otvoreni tip zavoda je u činjenici, da veoma mali broj lica, koji su u ovim

zavodima, bježe ili na neki drugi način zloupotrebljavaju ukazano povjerenja u ovim zavodima. Kriteriji za određivanje osuđenika za izvršenje krivičnih sankcija u ovim ustanovama je određen vrstama krivičnih djela, tipu učinioca, njegovim psihičkim svojstvima, njegovim mogućnostima za uspjeh u procesu resocijalizacije. Također na uspjeh i rezultate rada, u ovim zavodima, utiču uposlenici, lokacija zavoda.

2.2. Unutarnja organizacija penoloških ustanova

U Član-u 122 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija Federacije Bosne i Hercegovine unutarnja organizacija penalnih ustanova utvrđuje se Pravilnikom o unutarnjoj organizaciji koji donosi rukovoditelj Zavoda uz suglasnost Vlade Federacije. U kazneno popravnom Zavodu, po pravilu, postoje organizacijske jedinice to jest sektori koje se bave poslovima osiguranja, odgoja tretmana, zdravstvene zaštite i zapošljavanja osuđenih osoba, kao i općim i zajedničkim poslovima.

Pravilnikom o unutarnjoj organizaciji mogu se, u ovisnosti od potrebe i prirode poslova, formirati i druge organizacijske jedinice u skladu sa propisima o načelima za utvrđivanje unutarnje organizacije Federalnih organa uprave i federalnih ustanova. U penalnim ustanovama, po pravilu, postoje organizacijske jedinice koje se bave poslovima osiguranja, odgoja tretmana, zdravstvene zaštite i zapošljavanja osuđenih osoba, kao i općim i zajedničkim poslovima. Svaki od navedenih organizacionih jedinica to jest sektora ima pomoćnika direktora, koji sastavlja plan i program rada za tekuću godinu, te na kraju radne godine to jest kalendarske godine podnosi godišnji izještaj o radu organizacionih jedinica rukovodiocu organa. Uposlenici organizacionih jedinica su stručna lica i namještenici posebno obučeni za segmenat spektra poslova koje obvaljaju, a posebna obuka i dodatna usavršenja usmjeravaju se prema Sektoru za tretman i odgoj osuđenih osoba iz razloga jer imaju izravan i direktni kontakt sa osuđenim osobama, kao i potpuno pravo na postupanje sa osuđenim osobama.

III OSUĐENE OSOBE

3.1. Osuđena osoba i upućivanje na izdržavanje kazne u penalnu ustanovu

Osuđena osoba je lice koje je pravosnažnom odlukom proglašeno krivično odgovornim za krivično djelo i koje u penalnoj ustanovi izdržava kaznu iz pravosnažne odluke, u skladu sa odredbama ovog zakona.¹ Po članu 24. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija Federacije Bosne i Hercegovine sud koji je donio presudu poziva osuđenu osobu koja se nalazi na slobodi i saopćava mu dan kada treba da se javi radi izvršavanja kazne zatvora u određenu ustanovu. Dan javljanja toj ustanovi određuje se tako da osuđenoj osobi ostane najmanje osam, a najviše 15 dana do dana javljanja na izdržavanje kazne zatvora. Pri saopćenju sud predaje osuđenoj osobi uputni akt, kao i voznu kartu ako za odlazak treba koristiti prijevozna sredstva javnog saobraćaja. Sud je dužan da, prilikom upućivanja osuđene osobe na izdržavanje kazne zatvora istovremeno ili najkasnije u roku od tri dana obavijesti ustanovu kog dana osuđena osoba treba da se javi na izdržavanje kazne zatvora. Uz uputni akt sud će obavezno dostaviti prepis presude i izvod iz kaznene evidencije. Ustanova je dužna da što prije, ali najkasnije u toku istog dana obavijesti sud o stupanju osuđene osobe na izdržavanje kazne zatvora. Ako se osuđena osoba koja je na slobodi ne javi određenog dana radi izdržavanja kazne zatvora, ustanova će o tome obavijestiti sud što prije, a najkasnije u toku istog dana, od dana određenog za javljanje u ustanovu. Ako se uredno upućena osuđena osoba ne javi ustanovi u određenom roku, sud će izdati naredbu sudskej policiji, da se ta osoba prinudno sproveđe. Za osuđene osobe koje se kriju ili se nalaze u bjekstvu sud donosi naredbu za izdavanje potjernice koju dostavlja nadležnom organu za unutrašnje poslove. Kada osuđena osoba bude uhvaćena sprovodi se u ustanovu na izdržavanje izrečene kazne.

3.2. Potrebe osuđenih osoba

Maslow (prema Rathus, 2000) navodi hijerarhiju ljudskih potreba, prema kojoj se u životu krećemo od nižih prema višim potrebama, sve dok ne nađemo na nepremostive zapreke (fiziološke potrebe, potrebe za sigurnošću, potrebe za ljubavlju i pripadanjem, potrebe za poštovanjem, potreba za samoaktualizacijom). Teorija izbora na kojoj se temelji realitetna terapija, često korištena u penalnim ustanovama, navodi četiri osnovne potrebe svakog

¹ Zakon Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera, Službeni glasnik BiH, broj 22/16, (odredba 1, član 2)

pojedinca: ljubav, moć, zabava i sloboda, potreba za tjelesnim opstankom (Gossen, Anderson; prema Maloić, Jandrić, 2006). U penalnim ustanovama je najizraženija potreba za slobodom i izostanak njenog ispunjenja, što s obzirom na način kažnjavanja ne čudi. U toku života u penalnoj ustanovi istaknuta je potreba za moći, očita iz stvaranja hijerarhije osuđenika. Maloić i Jandrić o osobama s poremećajima ponašanja navode sljedeće: "Osobe s poremećajima u ponašanju su ljudi koji zadovoljavaju svoje potrebe na društveno neprihvatljiv način (bilo da se radi o kršenju "moralnih pravila" ili onih, jasno propisanih kaznenim zakonom) te ozbiljnije onemogućavaju sebe i druge u zadovoljavanju potreba" (Maloić, Jandrić, 2006: 80). Osuđenici i osoblje ustanove također dijele psihičke potrebe iako su na suprotnim stranama, te su usmjereni jedni na druge i na "pomirbu" interesa.

Farkaš i Žakman-Ban (2006) navode potrebu za diferencijacijom postojećeg penološkog tretmana u skladu s kategorijama osuđeničke populacije, s osobitom pažnjom na osjetljiva razdoblja izdržavanja kazne. Uviđaju i potrebu za osiguranjem pravilnog tretmana kroz programe koji obuhvaćaju specifične skupine osuđenih osoba (kao što je razdoblje prilagodbe ili razdoblje prije otpusta), intenzivnije zapošljavanja stručnjaka, dovoljno prostora i više materijalnih sredstava. Penalna ustanova nastoji u što većoj mjeri zadovoljavati potrebe osuđenih osoba bez ugrožavanja sigurnosti i odvijanja kazne.

Djelotvornost sustava tako je zamjetno veća. Na primjer u ustanovama koje nemaju problem prenapučenosti, osuđenim osobama se omogućuje boravak na zraku dulji od dva sata dnevno kroz sportske aktivnosti. Ovaj se minimum prakticira u svim prenapučenim ustanovama, kako bi osuđenici imali mogućnost boravka na zraku. Omogućavanje češćih i duljih posjeta ima pozitivne učinke, a ta su nastojanja osobito izražena ako osuđena osoba ima maloljetnu djecu. U svim se slučajevima vodi računa da poboljšanjem ne bude ugrožena razina prava na posjetu ostalih osuđenih osoba.

Mejovšek (2002:16) navodi osnovne ciljeve : proučavanje zakonitosti adaptacije osuđene osobe na ustanovu, proučavanje zakonitosti reakcija osuđenika na penološki tretman, proučavanje obilježja ličnosti zatvorenika, proučavanje psihosocijalne klime te proučavanje psiholoških posljedica boravka u ustanovi.

3.3. Utjecaj okoline na izvršenje kaznenih djela

Brojne teorije, posebno sociološke ali i psihološke ukazuju na utjecaj socijalnih to jest društvenih faktora na činjenje krivičnih djela.

Singer (2002) navodi ove čimbenike koji utječu na pojavu kriminala a ne proizlaze iz dinamike i interakcije društvenih slojeva: klima, zemljopisni položaj, katastrofe, rat i poratne prilike, gospodarske prilike, teritorij, urbanizaciju, urbanizam, migracije. Iz dinamike i interakcije društvenih slojeva proizlaze sljedeći čimbenici: anomija, delinkventne subkulture, diferencijalna asocijacija i identifikacija. Društvene skupine koje značajno utječu na kriminalitet pojedinca su obitelj i škola, te delinkventne skupine. "Društvene skupine stvaraju devijantnost time što stvaraju pravila čije kršenje čini devijantnost, te time što ta pravila primjenjuju na određene ljude i etiketiraju ih kao autsajdere. S tog stajališta devijantnost nije kvaliteta čina što ga osoba počinja, nego prije posljedica primjene pravila i sankcija na "prekršitelja" od strane drugih. Devijant je onaj

na koga je etiketa uspješno primijenjena; devijantno je ponašanje ono ponašanje koje ljudi takvim etiketiraju (Haralambos i Holborn, 2002: 373)."

Haralambos i Holborn (2002) prikazuje kako doživljaj osobe kao devijantne može utjecati na nju samu. Prema njegovoj teoriji etiketiranja etiketa nije neutralna te sadrži ocjenu osobe na koju se primjenjuje. Ona je glavni status i utječe na svaki drugi status osobe. Pojedinci predodžbe o sebi stvaraju na temelju reakcija okoline, te će o sebi misliti u skladu s etiketom koju im stavlja okolina. Time se može postići da devijantna identifikacija postaje dominantnom. Becker naglašava i mogućnost da se devijantna osoba vrati uobičajenim normama ponašanja i konformizmu.

Miller (prema Haralambos, 2002) navodi subkulturu niže klase kao mogući razlog nastanka zločina. Prema ovoj teoriji, vrijednosti i način života muškaraca niže klase ohrabruju ih da se bave kriminalom. Glavna obilježja subkulture su čvrstina, lukavost i uzbuđenje, koje odlikuju fizički napadi, sklonost sitnim prevarama i potraga za emotivnim poticajima u obliku napetosti. Tako i relativna depriviranost može voditi zločinu (Lea i Young, prema Haralambos, 2002). Ako se skupina osjeća depriviranom u odnosu na druge društvene grupe, očekivanja višeg životnog standarda u kombinaciji sa smanjenim mogućnostima zbog nezaposlenosti mogu dovesti do

porasta broja zločina. Singer i sur. (prema Kovčo-Vukadin, 2009) navode sljedeće rizične čimbenike kriminaliteta mladih: utjecaj delinkventnih prijatelja i roditelja, pozitivna očekivanja, posebice u odnosu prema materijalnim ili trendovskim dobrima, zlouporaba sredstava ovisnosti, traženje uzbuđenja, nedostatak vještina donošenja odluka i prilike za izvršenje kaznenih djela.

3.4. Lišavanje slobode

Penalna ustanova je u biti penalna sredina u kojoj osuđene osobe izdržavaju određenu vremensku kaznu lišenja slobode. Ona je specifična delinkventna sredina organizirana kako kao životna, tako i kao radna zajednica u kojoj se odvija proces resocijalizacije i preodgoja. Slobodu definiše kao „mogućnost biranja svoga ponašanja, osjećanje da se mogu donijeti vlastite odluke, te kao odsustvo spoljne prinude (Aćimović, 1987:15)“.

Lišavanje slobode je praćeno odgovarajućim osjećajem ili stanjem svijesti. Imajući ovo na umu važno je napomenuti kakav utisak na osobu ima događaj lišavanja slobode. Lišavanje slobode ima najjači utisak na većinu osuđenika, jer u tom trenutku okriviljenog uvjerava u težinu njegovog položaja i u mogućnost nepovoljnih posljedica kakve su osuda i boravak u penalnoj ustanovi (Aćimović 1987).

Osuđenik ne gubi samo slobodu u odnosu na vanjski svijet, već je njemu ograničena i sloboda unutar penalne ustanove. Ono što najviše pogađa prekid veza sa bliskim osobama, odbacivanje od strane socijalne sredine i difuzni osjećaj da su izgubili povjerenje ljudi i da nisu moralno prihvaćeni (Mejovšek, 2002).

Lišenje slobode ne predstavlja samo ograničenje slobode kretanja, već se odnosi i na ograničenje slobode u voljnem i intelektualnom smislu, društvenim aktivnostima i drugim sličnim potrebama čovjeka i stoga zahtjeva određeno prilagođavanje ličnosti novonastaloj situaciji (Johnson, 1964). Neovisno o socijalnom podrijetlu i načinu življenja prije izdržavanja kazne zatvora, zatvorenici lišenje slobode i zatvaranje doživljavaju kao svojevrsno socijalno poniženje. Ono to u biti djelimično i jeste s obzirom na to da je čovjekovo viđenje samoga sebe najčešće dijametralno suprotno od penalnog tretmana. Spomenute efekte socijalnog poniženja dodatno pojačava takozvana penalna ustanovska rutina koja počinje od samog prijema zatvorenika, a obuhvaća pretres stvari, fotografiranje, daktiloskopska obrada, oduzimanje osobnih osprava, unificirani izgled i slično. Nadalje je taj osjećaj pojačan i svakodnevnom kontrolom postupaka osuđenika,

ustaljenim režimom života, prinudnim suživotom sa zatvorenicima različite kriminalne prošlosti. Osuđene osobe, pored već prisutnog stresa uvjetovanog gubitka slobode, odvajanje od porodice, a često i gubitkom zaposlenja, doživljavaju i dodatni psihički stres što se odražava na njihovo mentalno i fizičko stanje. U jednom ovakvom okruženju osuđenici se prilagođavaju novom životnom okviru i počinju proces resocijalizacije vršeći time struktuiranje osuđeničke zajednice kao specifične društvene skupine (Clemmer, 1958).

Svako uskraćivanje slobode, a osobito lišavanje slobode u smislu krivičnih sankcija ima trajnih posljedica po ličnosti osuđenih osoba. U ovom smislu lišavanje slobode predstavlja izolaciju pojedinca od vanjskog svijeta koji predstavlja čovjekovu prirodnu sredinu boravka, jednako kao i skraćenost slobode boravka i kretanja na određenom prostoru.

Ova se izolacija ostvaruje kako fizičkom prinudom, tako i psihičkom. Penalne ustanove sa svojim arhitektonskim rješenjima, zatvorskim policajcima - stražarima, ogradama, visokim zidovima, rešetkama, specijalističkom opremom za operativne radnje simboliziraju izdvojenost pojedinca od ostatka društva. Sam čin lišavanja slobode ima jak utjecaj na ličnost od samog početka izdržavanja kazne zatvora. On djeluje kao svojevrstan šok na samom početku, dok daljnji utjecaj ovisi o režimu same ustanove te psihičke strukture i stabilnosti ličnosti samog osuđenika.

Smatra se da najteže posljedice trpe takozvani primarni osuđenici, nehati počinitelji krivičnih djela, slučajni delikventi, dakle sve one osobe kojima kriminalno djelovanje nije navika ili profesija. Kod ovakvih osuđenih osoba navedene posljedice nalaze dubokog odraza u emocionalnoj strani ličnosti. Pored navedenog, osuđenici na određen način često i etiketirani zavodskom odjećom, određenim ulogama i slično, što izrazito utiče na stabilnost i duhovni život pojedinca.

3.5. Upoznavanje sa Općim odredbama postupanja sa osuđenim osobama i pravima osuđenih osoba

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Federacije Bosne i Hercegovine (“Službene novine Federacije BiH” broj 42/99) nalaže da “izvršenje kazne zatvora, dugotrajnog zatvora, i maloljetničkog zatvora” da po općoj odredbi i članovima se postupa, pa tako prema članu 10: Svrha izvršenja kazne zatvora, dugotrajnog zatvora i maloljetničkog zatvora (u daljem tekstu:

kazna zatvora) je da osuđene osobe tokom izdržavanja kazne, kroz sistem suvremenih odgojnih mjera, usvoje društveno prihvatljive vrijednosti u cilju lakšeg uključivanja u uvjete života na slobodi i da se ponašaju u skladu sa zakonom i ispunjavaju dužnosti građanina, dok u članu 11 istog zakona navodi se da postupanje s osuđenim osobama mora biti čovječno i s poštivanjem njihovog ljudskog dostojanstva, s očuvanjem njihovog tjelesnog i duševnog zdravlja, vodeći pri tome računa da se održi potreban red i disciplina. Zabranjeno je provođenje bilo kakve torture i drugih surovih, neljudskih ili nehumanih i ponižavajućih postupanja od strane službenih osoba ustanove prema osuđenim osobama. U postupanju sa osuđenim osobama ne smije biti diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, polu, jeziku, religiji ili vjerovanju, političkim ili drugim uvjerenjima, nacionalnom i socijalnom podrijetlu, srodstvu, ekonomskom ili nekom drugom statusu, potrebno je voditi brigu o potrebama osuđenih osoba i izvršiti humanizaciju uslova što se garantira članom 12 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija Federacije Bosne i Hercegovine koji glasi: Osuđena osoba ima pravo zadovoljavati svoje vjerske potrebe. Ustanove su obavezne obezbijediti uvjete za zadovoljavanje vjerskih potreba. Osuđene osobe su osobe kojima su ograničena određena prava i slobode zbog počinjenog kaznenog djela, ali nipošto im se ne oduzimaju ljudska prava koja su zajednička svim ljudima i navedena u deklaraciji o pravima čovjeka. Na odgojno-obrazovnom području osuđenici ostvaruju sljedeće: pravo na rad u skladu sa strukom kao i naknadu za rad i nagradu, znanjem, vještinama i zdravstvenim stanjem, pravo na izobrazbu od opismenjivanja do strukovne izobrazbe, te pravo na vjeroispovijedanje i razgovor s vjerskim predstavnikom, smještaj, prijem pošiljki i slanje pisama, pravo na dnevnu štampu, telefoniranje i posjete, zdravstvenu zaštitu kao kulturno – prosvjetni i sportski način života u penalnoj ustanovi². Dakle sva pravila koja se tiču osuđene osobe su jasno definirana i precizna, te se kao takva moraju poštivati, kao i čuvati njihovo dostojanstvo i integritet.

3.6. Prijem i klasifikacija osuđene osobe

Na osnovu Zakona o izvršenju krivičnih sankcija Federacije Bosne i Hercegovine prijem i klasifikacija se vrše na osnovu člana 32 i 33. S tim u vezi, Član 32: „Osuđena osoba prima se u ustanovu na osnovu uputnog akta koji je sud donio. Prilikom prijema u ustanovu, utvrdit će se identitet osuđene osobe koja će se smjestiti u prijemno odjeljenje. Osoba osuđena na kaznu

---

² Pravilnik o Kućnom redu Kazneno popravnog Zavoda poluotvorenog tipa Sarajevo, veljača (2014)

zatvora do jedne godine zadržat će se u prijemnom odjeljenju do 15 dana, a osobe osuđene preko jedne godine zatvora, najduže 30 dana.”

Član 33: „Sav novac, vrijednosti i ostala imovina koja pripada osuđenoj osobi, a koju prema kućnom redu ustanove ne smije držati, mora se prilikom prijema osuđene osobe pohraniti na sigurnom mjestu, o čemu će se napraviti popis.

Imovina iz stava 1. ovog člana vraća se osuđenoj osobi prilikom otpuštanja iz ustanove ili se predaje članovima njegove porodice uz saglasnost osuđene osobe.”

Član 34: “U prijemnom odjeljenju osuđena osoba se upisuje u matičnu knjigu, za nju se formira osobni list i utvrđuje zdravstveno stanje. Osoba osuđena na kaznu zatvora preko šest mjeseci, fotografirat će se. Za vrijeme boravka u prijemnom odjeljenju, utvrđuje se prijedlog tretmana osuđene osobe.

Uputstvo o matičnim knjigama, osobnom listu i načinu određivanja tretmana osuđenih osoba, donosi federalni ministar pravde.”

Član 35: “U toku izvršenja kazne zatvora može se vršiti reklasifikacija osuđenih osoba, ovisno od postignutog uspjeha u tretmanu.”

Član 36: “Na početku izdržavanja kazne zatvora osuđena osoba se upoznaje s pravilima kućnog reda, s pravima i dužnostima u tijeku izdržavanja kazne zatvora, s načinom na koji može ostvariti svoja prava i s disciplinskim prekršajima i kaznama koje se za njih mogu izreći.

Odredbe ovog zakona kao i ostali propisi o izvršenju kazne zatvora, koji se odnose na prava i dužnosti osuđenih osoba, treba da budu dostupni osuđenim osobama u toku izdržavanja kazne zatvora, o čemu se stara rukovoditelj ustanove.”

Član 37: “O datumu stupanja i o datumu otpuštanja sa izdržavanja kazne zatvora ustanova će odmah obavijestiti nadležni organ za unutrašnje poslove na čijem području se osuđena osoba vodi u evidenciji prebivališta odnosno boravišta, kao i nadležni organ za poslove odbrane kod koga se ta osoba vodi u vojnoj evidenciji. “

3.7. Deprivacije

Deprivacija predstavlja odsustvo ili gubitak uobičajnih i neophodnih uvjeta za zadovoljavanje vitalno važnih potreba. Riječ potiče od latinske složenice pojmove de – od i privare – lišiti (Šućur, 2006: 3-4). Uzroci deprivacije najčešće počivaju u osjećaju odbačenosti od strane društvene sredine, društvenoj degradaciji, nemogućnosti ostvarenja motiva i potreba, odnosno svih stanja koja su tipična za zatvorenike. (Syeks, 1958) je detaljno opisao glavne sociokulturne deprivacije kojima su izloženi zatvorenici za vrijeme boravka u penalnim ustanovama koje mogu rezultirati ozbiljnim teškoćam. Syeks navodi da su deprivacije dio zatvorske kazne, ali i posljedica velikog broja prijestupnika na jednom mjestu. Deprivacije se mogu smatrati zaostatkom svirepog kažnjavanja prijestupnika iz prošlosti. Iako naizgled nisu tako brutalne kao fizičko mučenje, deprivacije vrše snažan psihološki pritisak na zatvorenike. Deprivacije su snažnije u penalnim ustanovama većeg stupnja sigurnosti. Lišavanje slobode je temeljna deprivacija iz koje proizilaze mnoge druge deprivacije.

Prema Sykesu (1958), posebnu pozornost, pored već spomenute – deprivacije slobode, imaju: deprivacija materijalnih dobara, heteroseksualnih odnosa, nezavisnosti i sigurnosti. Dizdić (1973) smatra kako svi osuđenici ne osjećaju u istoj mjeri ove zatvorske deprivacije i frustracije, te da njihova analiza predstavlja opis psihološke atmosfere u kojoj žive osuđene osobe. Depriviranost materijalnih dobara najviše pogoda osuđene osobe koje su na slobodi uživale u mnogim materijalnim dobrima potrošačke civilizacije. Deprivacija heteroseksualnih odnosa može rezultirati homoseksualnim odnosima, koji su nerijetko prisilni za većinu zatvorenika. Smanjena mogućnost donošenja vlastitih odluka svodi osuđenika na slab, bespomoćan i ovisan status malog djeteta (Skyles, 1958; prema Mejovšek, 2001). Deprivacije djeluju tako što izazivaju osjećanje odbačenosti. Svi vidovi deprivacije, a naročito deprivacija nezavisnosti, doživljavat će se ukoliko intezivnije svoje šanse poslije izlaska iz penalne ustanove opaža kao slabije ili nikakve – šanse da bude prihvaćen od svoje uže ili šire okoline, šanse da nađe zaposlenje i slično (Radovanović, 1984; prema Aćimović, 1988). Osnovna svrha tretmana, prema mišljenju mnogih je da kazne ne bi smjela biti štetna (Simonsen i Gordon, 1982; Michunas, 1990; Williamson, 1990; prema Boško, 1995). Unatoč ovom slaganju, očigledno je da izvršenje krivične sankcije može biti veoma loše iskustvo.

3.8. Posljedice boravka osuđenika u penalnoj ustanovi

Posljedice po osuđenu osobu prilikom boravka u penalnoj ustanovi su tjelesna oboljevanja, socijalna deprivacija te psihološke posljedice (Knežević 2008: 183-202). Mogu pogađati osuđenika, primarnu socijalnu okolinu, zatvorenika skupa s primarnom socijalnom i širom okolinom, te širu socijalnu okolinu. Tjelesna su oboljenja od samih početaka povezana uz instituciju zatvora. Primjerice, jedno od imena za tifus je „zatvorska groznica“ (Durham, prema Knežević, 2008). Iako je razina zdravstvene zaštite dostupna u penalnoj ustanovi mnogim osuđenicima pomak na bolje u odnosu na njihovu situaciju izvan ustanove, prenapučenost ovih ustanova ipak stvara pogodne uvjete za širenje zaraznih bolesti. Jedan od najpoznatijih primjera je tuberkuloza, kojoj pogoduju zatvorski uvjeti života i smanjeno kretanje. Često su prisutne bolesti ovisnosti, najčešće o alkoholu i drogama. Socijalna deprivacija je sadržana u temeljima kazne, jer izdržavanje kazne prepostavlja da osoba ne uživa poštovanje i povjerenje ljudi te ne zaslužuje kretanje u društvu (Knežević, 2008). Također daje definiciju deprivacije: „stanje uočljivog i provjerljivog položaja koji je nepovoljniji u odnosu na lokalnu zajednicu ili društvo kojemu pojedinac, porodica i obitelj ili skupina pripadaju“ (prema Knežević, 2008). Ističe značajke istraživanja socijalne deprivacije: koncept je usmjeren na pojedinca i njegovu slobodu, relativan je i posjeduje materijalne i nematerijalne dimenzije te je višedimenzionalan. S boravkom u penalnoj ustanovi dolazi do poremećaja porodičnih i obiteljskih odnosa, a posebne se poteškoće pojavljuju kod osuđenika s djecom. Ako osuđena osoba ima uredne kontakte s obitelji, porodicom i djecom, bolje će se prilagoditi zahtjevima penalne ustanove (Carlson i Cervera, prema Murry, prema Knežević, 2008). Velik broj osuđenika nema redovit kontakt s članovima svoje obitelji (Brown i sur., prema Knežević, 2008). Osuđenici gube i mogućnost upravljanja životom, ukida im se svaka autonomija. Neki stručnjaci smatraju deprivaciju materijalnih dobara i usluga jednim od načina da se zatvorenicima ukaže na razliku između života u ustanovi i na slobodi (Johnson, prema Kneževiću, 2008:19). Kod mnogih se osuđenih osoba u penalnim ustanovama bilo da se radi o zatvorenom, poluotvorenom ili otvorenom tipu ustanove mogu pronaći znaci antisocijalnog poremećaja. To dovodi do teškoća kod osoba koje nemaju navedeni poremećaj, ali borave s oboljelima. Duševna su oboljenja znatno češća u zatvorskoj populaciji. Bitno je naglasiti princip proporcionalnosti kazne “kazna ne bi smjela uzrokovati veće posljedice od kaznenog djela za koje je određena”. Ako su posljedice dugotrajne i značajno narušavaju život osuđenika i obitelji nakon odslužene kazne, princip se gubi.

IV ULOGA SOCIJALNOG RADNIKA U PENALNIM USTANOVAMA

4.1. Socijalni rad i penologija

Jedna od značajnijih definicija predmeta znanosti socijalnog rada je definicija profesora Milana Martinovića, osnivača i prvog nositelja kolegija teorije socijalnog rada. Martinović je predmet znanosti socijalnog rada definirao kao: » istraživanje strukture ljudskih potreba, putova i načina njihova zadovoljavanja i humanizacije, socijalnog ponašanja i socijalizacijskih procesa, te socijalni problemi i njihova prevencije (Martinović, 1987: 6)

Ovako zasnovan predmet omogućuje široku i duboku funkcionalnu i fenomenološku vezu s penologijom. Omogućuje socijalnom radu da od penologije uči, odnosno da od nje preuzima one spoznaje koje su mu potrebne za daljnji razvoj znanstvene discipline, ali i za prenošenje tih znanja u praksi. S druge strane, ovako definiran predmet istraživanja, odvojen od tipično »milosrdničkog« pristupa s jedne i tipično »terapeutskog« pristupa s druge strane, omogućuje i penologiji da uči iz socijalnog rada.

Socijalni rad u kontekstu Martinovićeve definicije predmeta postaje ravnopravan sugovornik penološkoj znanosti, a ne samo servi za prikupljanje podataka o području socijalnih devijacija. Socijalni rad u takvoj definiciji svog predmeta, obraćajući se penologiji, sudjeluje u cjelokupnom istraživačkom procesu kao ravnopravan partner, u svim njegovim fazama. Važna poveznica socijalnog rada i penologije je humanizacija uslova i potreba. Ovo je uočljiva indirektna pozivnica koja se odnosi na suštine predmeta proučavanja penologije i socijalnog rada

U budućnosti se očekuje, posebice s intenziviranjem razvoja takozvanih alternativnih sankcija, još intenzivnije uključivanje socijalnog rada kao znanosti i kao struke u području penologije.

Alternativne su sankcije upravo onaj oblik sankcioniranja društveno neprihvatljivog ponašanja koji u svom osnovnom sadržaju ima socijalni rad, kao faktor koji povezuje s jedne strane kazneno-pravni sustav, a s druge socijalni rad kao sponu državne strukture i civilnog društva. Upravo se na području izvršavanja kaznenih sankcija najbolje vidi trojna uloga socijalnog rada, i to na sljedeći način:

1. socijalni rad kao funkcija države;
2. socijalni rad kao funkcija civilnog društva;
3. socijalni rad kao povezujući čimbenik između države i civilnog društva.

U skladu sa navedenim može se zaključiti da će se uticaj socijalnog rada i njegova važnost samo povećavati. Država će morati ulagati više sredstava u mjeru, aktivnosti i programe čije vođenje mogu preuzeti socijalni radnici. Socijalni rad može imati uticaj i kroz nevladin sektor i na taj način biti korektiv zvaničnim institucijama, odnosno njihovom radu.

Vjerojatno ćemo naći vrlo mali broj društvenih djelatnosti koje nose ovakvu, trojnu ulogu u području društvenih odnosa. Ova je trojnost, naravno, neobično zanimljiva, ali je istovremeno i vrlo problematična, kako za socijalni rad, tako i za druge discipline koje sudjeluju u izvršavanju nekih funkcija zajedno sa socijalnim radom. Naime, ovakav trojni identitet dovodi do povećanja komunikacijskih pogrešaka u odnosima među sustavima.

Bez obzira na moguće vrlo različite pristupe svrsi izvršenja kazne, kao i samog procesa izvršenja kazne lišenja slobode u penalnom sustavu, dobar dio tih sustava u svoje temeljne ciljeve tijekom izvršavanja kazne zatvora uvrstio je:

1. obrazovanje zatvorenika tijekom izvršavanja kazne zatvora;
2. radno osposobljavanje, odnosno održanje dosegnute razine ranijih sposobnosti;
3. zapošljavanje zatvorenika po izdržanoj kazni;
4. adekvatan smještaj zatvorenika po izdržanoj kazni održavanje kontakta s obitelji zatvorenika, posebice održavanje kvalitetnog odnosa s djecom;
5. socioekonomski položaj zatvorenika, posebice briga za siromašne zatvorenike i sprečavanje njihove pauperizacije;
6. briga o zdravlju osuđene osobe;
7. briga o njegovojoj rekreaciji i sklonost aktivnostima slobodnog vremena (Crow, 2004) ,

Kako je vidljivo iz ciljeva izvršavanja kazne zatvora, gotovo svi su na neposredan ili posredan način povezani su sa socijalnim radom, i s ulogom koju socijalni rad ima u društvu. Ovako jasna funkcionalna vezanost dviju neovisnih disciplina ukazuje na međusobni odnos dva sadržajno i funkcionalno povezana podsustava u daleko širem sustavu koji se odnosi na neka rubna područja društvenog života.

4.2. Socijalni radnik i tretman

Prema autoru Žganecu socijalnog radnika spada u skupinu takozvanih pomagačkih profesija čiji je cilj pružanje pomoći ljudima u svladavanju životnih teškoća, te je stoga vrlo odgovoran humanistički poziv. Na percepciju socijalnog rada utječe i sam naziv profesije. Riječ "socijalno" povezuje se sa depriviranim i marginalnim pojedincima, tj. grupama u društvu i tako utječe na negativnu sliku socijalnog rada kao pomažuće službe. Termin "pomažući" moguće je pojednostaviti i svesti na funkciju "državnog službenika" koji se bavi spašavanjem socijalnih slučajeva. Na taj se način stvara negativna percepcija profesije, te se ona svodi na antiintelektualno birokratsko bavljenje pojedincima i grupama isključenima iz društva (Milosavljević, 1990:13)

Riječ tretman u uporabu je ušla iz francuskog jezika traiter – postupanje, ophođenje.Termin, tretman, znači način postupanja prema osuđenicima, koji može da se odnosi na pojedine faze kroz koje lice lišeno slobode, prelazi od momenta lišavanja slobode, preko krivičnog postupka do izricanja i izvršenja krivične sankcije. Pojam tretmana se odnosi i na njegovu primjenu u institucionalnim i vaninstitucionalnim uslovima (Hana Korač, 2009: 258). Cilj tretmana je trajno uklanjanje kriminalnog ponašanja zatvorenika i smanjenje procenta recidiva u kriminal. Tretman je potrebno promatrati i kao dinamički aspekt koncepta resocijalizacije.

Uspjeh u tretmanu ovisi o nizu čimbenika:

- Ovisiti će prvenstveno od pojedničnog pristupa svakom od zatvorenika, njegove ličnosti, uz poštivanje načela individualnosti;
- bioloških, psiholoških i socijalnih svojstava, naročito psihičke strukture zatvorenika
- sustava vrijednosti zatvorenika;
- dužine boravka u penološkoj ustanovi;
- uslova u penološkoj ustanovi;
- ambijenta u kojem se izdržava kazna;
- metoda tretmana;
- motiviranosti uposlenika da rade sa zatvorenicima;
- stručnosti uposlenika i kadrovske structure;
- godina starosti;

- socijalnog okruženja i načina života do dolaska u penološku ustanovu;
- i drugih karakteristika, od karakteristika kriminogenih faktora koji dovode do krivičnih djela do klasifikacije zatvorenika.³

Da bi tretman uspio, nije dovoljno da socijalni radnik i ostali stručnjaci imaju kvalitetne programe rada za individualni i grupni tretman, da su profesionalni i stručni, već je potrebno aktivno učešće zatvorenika u njegovoj sprovedbi.

Cilj tretmana su nastojanja da se promijene ponašanja osoba koje su učinile krivično djelo te osuđene zatvorskom kaznom. Uspjeh tretmana, kao institucionalnog tretmana, ovisiti će od mnoštva faktora kao i uspjeha u svakom ponaosob tretmanu u kojem lice učestvuje (individualni, grupni, obrazovni, okupaciona i radna terapija, samoinicijativni oblik tretmana, tretman simulacije i drugi nizovi faktora).

Razlozi za neuspjeh u tretmanu, su mnogobrojni, a neki od njih su:

- U tretmanu se ne prilazi analitički, ne uzimaju se početni podaci i promjene koje nastupaju tijekom tretmana,
- Tretman nije prilagođen licima prema njihovim osobenostima, karakteristikama
- Pogreške u kategorizaciji zatvorenika prema odabiru zavoda za izvršenje krivičnih sankcija,
- U tretmanu se ne primjenjuju standardizirani postupci, nema se analitički pristup predviđanja značaja za osuđenu osobu (Korać, 2009:260).

4.3. Zadaci i uloga socijalnog radnika u radu u multidisciplinarnom timu

Multidisciplinarni tim je stručno tijelo koje na redovitim (sedmičnim) sastancima razmatra molbe i podneske osuđenih osoba, aktuelnim (tekućim) poslovima i uz učešće i suglasnost članova mikrotima donosi odluke za ispunjenje svih aktuelnih zahtjeva, molbi i podnesaka. Multidisciplinarni tim u penalnoj ustanovi sačinjavaju obavezno odgajatelj, socijalni radnik,

---

³ Udruženje penologa FBiH, "Penološka teorija i praksa", novembar-decembar 2003:22

instruktor rada i predstavnik zatvorske policije – straže, dok članovi multidisciplinarnog tima mogu biti drugi zaposlenici sektora za tretman osuđenih osoba.

Organizaciju mikrotima organizira rukovoditelj penalne ustanove. Socijalni radnik svoju ulogu u mikrotimu ispunjava kroz suvremene Europske metode (priključivanje socioanamnističkih podataka, promatranje osuđene osobe kroz određeni vremenski interval na koji daje mišljenje multidisciplinarnom timu, provodi ankete, intervjuiraju osuđene osobe, stvara nove načine komunikacije sa obiteljima osuđenih osoba, te daje prijedloge za daljnje postupanje). Rješava molbe osuđenih osoba u vezi sa socijalnim pitanjima, te je od velike važnosti pomoći odgajatelju u daljem tijeku resocijalizacije osuđene osobe gdje kroz svoj profesionalni socijalni rad daje suvremene smjernice i predlaže metode koje odgajatelj razmatra u svom daljem postupanju u planu i program tretmana osuđene osobe.

Mišljenje socijalnog radnika je jedno od ključnih čimbenika koje se odnose na osuđenu osobu, te njihov boravak u penalnoj ustanovi, suradnja socijalnog radnika sa multidisciplinarnim timom predstavlja vezivni čimbenik koji omogućava efikasnije obavljanje poslova, vršenje socijalnih aktivnosti, realizaciju zadatih zadataka, optimalno korišteći raspoložive resurse, omogućavajući blagovremenu društvenu reakciju na socijalne potrebe osuđenih osoba u penalnoj ustanovi.

4.4. Aktivnosti socijalnog radnika u rehabilitaciji socijalnoj rehabilitaciji

Rehabilitacija je dovođenje zatvorenika u stanje prije nego se desilo krivično djelo. U pravnom smislu znači brisanje osude i uspostavlja se status nekažnjivosti.

Rehabilitaciju definiraju kao vraćanje kriminalca na način života u kojem se poštuje zakon kroz tretmanski rad (Damjanović, Jandrić i Doležal, 2002: 54). Rehabilitacija se postiže kroz bilo koju planiranu aktivnost koja se usmjerava na počinitelja i ide u pravcu redukcije kriminalnih aktivnosti, preko promjena ličnosti, sposobnosti i vještina, vrijednosti i ponašanja. Učinci koji se temelje na bojazni i zastrašivanju isključeni su iz rehabilitacije u skladu s humanističkim odgojem, kao i učinci koji se temelje na maturaciji s obzirom da se radi o odraslim osobama.

U provođenju navedenih aktivnosti značajna je uloga socijalnog radnika te se rehabilitacija organizira prema svim odgojnim područjima: egzistencijalnom, socijalnom i humanističkom

(Bognar, 1999:66). Obavlja se zdravstveni, radni, samozaštitni, ekološki te odgoj za život u zajednici, za humane odnose među spolovima, nenasilno rješavanje konflikta i mir, za stvaranje pozitivne slike o sebi, emancipaciju i ljudska prava. Kod osuđenika kod kojih su istaknute poteškoće na pojedinim područjima organiziraju se i specijalizirani programi učenja vještina i vrijednosti.

Socijalna rehabilitacija je proces i niz mjera koje su usmjerene na naknadu štete socijalnom statusu, odnosno provedba takvih postupaka kojima bi se zatvorenik (ili bivši zatvorenik, dakle u postpenalnom periodu) trebao dovesti u stanje ravnoteže.

4.5. Metode i tehnike u radu sa osuđenim osobama

Cilj metoda i tehnika je približavanje penalnih ustanova društvu izvan zidina istih, održavanje i unapređivanje osobnih kapaciteta zatvorenika u procesu suočavanja sa zahtjevima društva izvan penalne ustanove. Metode kao što su obrazovanje osuđenih osoba, radno osposobljavanjem specijalizirani programi socijalnog učenja te savjetovališni rad ne mogu biti zaseban proces i često se moraju provoditi skupa s psihološkim metodama i medicinskim zahvatima. (Petrovec, 1998:24).

Mnogi teoretičari, radnici socijalni praktičari, ističu metode socijalnog tretmana osuđenika, kao da su najšire i najsveobuhvatnije, u radu sa svim delinkventima. Metode se moraju početi primjenjivati već prije nastupa izdržavanja kazne, a treba ih intenzivno provoditi tijekom izdržavanja kazne, ali i po izdržanoj kazni, kako bi se osuđenoj osobi pomoglo u što bržoj i kvalitetnijoj adaptaciji na vanjske uvjete.

Socijalne su metode tretmana obrazovanje zatvorenika, radno osposobljavanje, specijalizirani programi socijalnog učenja, te savjetovališni rad.

4.5.1. Obrazovanje osuđenih osoba

Obrazovanje osuđenika je jedna od najstarijih metoda koju nalazimo u penalnim ustanovama, gotovo od pojave penalne ustanove kao oblika kažnjavanja za kazneno djelo. Činjenica je da je zatvorska populacija uglavnom ispod prosjeka obrazovanja. Gotovo svi penalni sistemi imaju obrazovne programe za osuđenike na nekoliko razina jer su mnoga istraživanja pokazala kako je

jedan od najsigurnijih prediktora delinkventnog ponašanja školski neuspjeh (Crow, 2004.). Najčešći su programi koji omogućuju stjecanje neke temeljne pismenosti, dakle programi uvjetno nazvani programima osnovnog obrazovanja. Većina istraživanja koja su se bavila delinkventima pokazala je da je većina osuđenika bila neuspješna u akademskom napretku, ali da je većina njih imala i negativna iskustva sa školom iz bilo kojih razloga. Zbog toga se u nekim penalnim ustanovama uz redovite programe obrazovanja javljaju i specijalizirani, komplementarni programi koji su usmjereni na razrješavanje poteškoća povezanih s negativnim školskim iskustvima koja su zatvorenicima imali tijekom svojeg ranijeg obrazovanja (Agnew, 2005). Socijalni radnik kroz svoj rad radit će na ukazivanju potrebe za obrazovanjem osuđenoj osobi, te u kojoj bi mu mjeri pomogla u ponovnoj reintegraciji u socijalnu sredinu.

4.5.2. Radno osposobljavanje osuđenih osoba

Penalna ustanova pruža mogućnosti raznih vrsta stručnog obrazovanja (Blomberg, 2000) koje je često usklađeno s mogućnostima za rad koje postoje u pojedinim zatvorima. Široko uvođenje radnog osposobljavanja u penalne ustanove utemeljeno je na mnogim istraživanjima koja su pokazala da su teškoće povezane s radom značajan kriminogeni faktor. Agnew (2005) je pregledavajući istraživanja koja se odnose na odnos rada i delinkvencije našao u razdoblju od 1989. do 2002. godine čak 15 velikih istraživačkih projekata koji su našli jasnu povezanost između poteškoća povezanih s radom i delinkventne aktivnosti.

Kako je današnji rad vrlo dinamičan i kako mnoge osobine tradicionalnih profesija postaju zastarjele i zatvori su svoje stručne obrazovne programe prilagodili relativno brzim promjenama na tržištu rada pa provode uglavnom stručne programe za relativno uske profesionalne profile. Međutim, ovaj proces rijetko teče usporedno s promjenama na tržištu rada. Teško je, u nekom širem obimu naići na primjer programa osposobljavanja za suvremene informacijske tehnologije. Osim iznimaka, takvi su programi vrlo rijetki.

Drugi razlog je činjenica da se neki dugi, na primjer srednjoškolski programi mogu teško planirati u uvjetima relativno kratkih kazni, takođe mnogi penalni sistemi ne mogu osigurati obrazovanje osuđenika na Univerzitetskoj razini. Socijalni radnik kao nositelj humanog dijela svoje profesije motivirati će osuđenika bez obzira na sustav i poteškoće na njegovo radno osposobljavanje.

4.5.3 Specijalizirani programi socijalnog učenja

Razvijen je niz vrlo zanimljivih i praktičnih programa koji osuđenicima omogućavaju puno bolje sučeljavanje sa svakodnevnim izazovima stvarnosti. To su programi koji osuđenicima daju vrlo konkretna i praktična znanja koja im pomažu u svakodnevnim kontaktima s okolinom. Ovi programi im omogućuju kvalitetnije komuniciranje s okolinom, izbjegavanje nepotrebnih nesporazuma i sukoba. Osuđenici će često u komunikacijama izvan zatvora vidjeti napade na svoj integritet i onda kada to doista nije istinito, a sve zbog dugotrajne izolacije od normalnih interpersonalnih odnosa. Zbog toga su ovi socijalni programi usmjereni na stjecanje takvih komunikacijskih vještina koje bivšim osuđenicima olakšavaju integraciju u svoje nove sredine, sredine koje su se značajno promijenile za vrijeme njihova izbivanja.

Programi socioekonomiske reintegracije su vrlo specifični socijalni programi usmjereni na ospozobljavanje zatvorenika na rješavanje nekih sasvim praktičnih problema (Maruna i Russ, 2004:264).

Kroz ove programe osuđeniku socijalni radnik daje informacije i praktične upute kako se koristiti različitim servisima, kakva su, na primjer, prava potrošača, kako koristiti bankovne usluge, kako odgovorno financijski poslovati, kako ne zloupotrebljavati neke financijske pogodnosti (na primjer kreditne kartice i slično). Programi uspješnog roditeljstva koncipiran je na tome da socijalni radnik ukazuje na važnost i ulogu roditelja u obitelji, u većini slučajeva ulogu oca, kao i pokazivanje o štetnosti odsustva jednog člana obitelji. Čest problem reintegracije osuđenika je spoznaja da njegove funkcije vrše drugi članovi obitelji koji se, nesvesno, ne mogu lišiti vršenja funkcija koje su preuzeli. To je najčešće slučaj s bračnim partnerima koji preuzimaju ulogu drugog partnera. Ponekad restrukturiranje obiteljskih uloga može potrajati i biti vrlo bolan proces, a uzroka članovi obitelji nisu svjesni, ukoliko im se u nekim programima pomoći ne ukaže na izvore problema i ne pomogne im se te probleme razriješiti na najbolji mogući način. Programi uspješnog bračnog partnerstva umnogome olakšavaju reintegraciju osuđenika po izdržanoj kazni. Među socijalnim programima, ovi su vjerojatno jedni od najvažnijih programa pripreme osuđenika za suočavanje s izazovima izvan penalne ustanove od strane socijalnog radnika.

4.5.4 Savjetovališni rad

Iako se savjetovališni rad sa osuđenicima može staviti i među psihološke oblike rada, ima dosta argumenata, pogotovo kada je riječ o publikaciji namijenjenoj socijalnim radnicima, ovu vrstu aktivnosti razvrstati među socijalne metode i tehnike tretmana. Savjetovališni proces nije usmjeren niti prema jednoj posebnoj skupini osuđenih osoba, niti prema nekim posebnim stanjima povezanim sa osuđenicima. To je proces u kojemu se unapređuju socijalne vještine osuđenih osoba u najširem smislu te riječi i pomaže im se u razrješavanju poteškoća povezanih s aktualnim izdržavanjem zatvorske kazne, ali i poteškoća koje se realno očekuju po izdržanoj kazni. Savjetovališni je proces kao dio socijalnih metoda i tehnika pomoći osuđenicima iniciran od osuđene osobe, njegovih potreba i teškoća koje treba razriješiti.

Savjetovališne metode i tehnike već su postale tradicionalne metode i tehnike socijalnog rada (Crow, 2004.). Treba naglasiti da je riječ o savjetovališnim metodama i tehnikama neterapijskog tipa, usmjerenim na razrješavanje problema koje kao svoj problem označavaju sami osuđenici. Savjetovališne metode i tehnike koje se ovdje navode nisu one koje su usmjerene na smanjenje stope recidiva (dakle neke oblike generalne prevencije) niti na recidiv nekog sasvim određenog osuđenika (neka specijalna prevencija), nego na razrješavanje bilo koje vrste osuđenikovog problema. Savjetovališni rad se organizira bilo u formi individualnog pristupa, bilo u formi grupnog savjetovanja. Za sve forme savjetovališnog rada u penalnim uvjetima vrijede opći principi savjetovališnog rada koji se u svakoj savjetovališnoj tehnici posebno postavljuju. U vezi sa savjetovališnim radom u penalnim uvjetima posebno je kompleksan problem stručnjaka koji ovu tehniku nude osudenicima, odnosno, je li riječ o socijalnim radnicima zaposlenim u penalnim ustanovama ili o gostujućim profesionalcima koji ustanovama samo pružaju svoje profesionalne uloge.

4.6 Uloga i važnost komunikacije socijalnog radnika u radu sa osuđenom osobom

Pojam komunikacije potječe od latinske riječi „comunicare“ što znači obavijestiti, povezati, priopćiti. Komunikacija je interakcijski proces kojim se daje, prima i provjerava smisao neke poruke. Usvakodnevnom životu najčešće se poistovjećuje sa razgovorom.

U penalnim ustanovama, službenim osobama koje neposredno rade sa osuđenim licima, komunikacija predstavlja „glavno oruđe“ u obavljanju radnih zadataka. Preduslov za razvijanje i stvaranje međusobnog razumijevanja i kvalitetnih odnosa je jasna, otvorena komunikacija koja rezultira adekvatnim funkcioniranjem u okviru svih profesija i područja rada, a posebice u osjetljivom području kao što je rad sa osobama koje su zbog neizgrađenog kodeksa ponašanja i nepoznavanja socijalnih komunikacijskih vještina došle u sukob sa zakonom. Komunikacija je kontinuirani dvosmjerni proces u kojem je odgovor ujedno i povratna informacija na poruku (Ajduković i Hudina, 1996:7). Komunikacija je uzajamo utjecanje ljudi uporabom simboličkih sredstava (Novosel, 1991). Uspješno komuniciranje u okvirima određene struke zasniva se na: stučnom znanju, stručnim vještinama i poznavanju socijalnih i komunikacijskih vještina (sposobnost pojedinca da uspješno komunicira sa svima u njihovom profesionalnom okruženju)

U cilju razumijevanja procesa komunikacije potrebno je poznavati njene karakteristike, zakonitosti (prema Watzlawick, Beavin i Jackson, 1967) navodi pet zakonistosti:

1. Nemoguće je da dvije osobe ne komuniciraju u situaciji u kojoj mogu vidjeti jedna drugu. Određena poruka se sagovorniku šalje i kada nema verbalne komunikacije (okretanje tijela, izbjegavanje pogleda ili demonstrativni izlazak osuđene osobe iz kancelarije).
2. Svaka se komunikacija sastoji od sadržaja i odnosa sagovornika. U komunikaciji svaki sugovornik ima odnos prema sadržaju kao i prema davatelju poruke. Odnosi između službene i osuđene osobe može značajno utjecati na to kako oni međusobno komuniciraju. Ponekad se sadržaj iskrivljuje ili prečuti radi sopstvene emocionalne zaštite.
3. Priroda komunikacijskog odnosa je uvjetovana točkama iz kojih komunikacija započinje. To znači da i službeno i osuđeno lice vidi neko svoj početak u procesu komuniciranja što utiče na doživljaj uzročnosti u daljem toku.
4. Komunikacija može biti simetrična ili komplementarna. Simetrična komunikacija se temelji na jednakosti, sagovornici slobodno govore, dok je komplementarna komunikacija ona kada komunikacija vodi iz položaja – nadređenosti i podređenosti. Primjena ovog tipa je zastupljena u penalnim ustanovama,

5. Komunikacija se može odvijati na pretežno verbalnoj (digitalnoj) i pretežno neverbalno (analognoj) razini. Verbalno – riječima, neverbalno – mimikom, gestikulacijom, pokretima.

Početna točka komuniciranja, prema Nelsonovoj (1980) je stupanje u neku akciju. To uvijek činimo kao odgovor na neku informaciju koju smo primili. Mi prihvaćamo informaciju i onda je uvažavamo, a to je procesuiranje informacija. Kako uvažavamo komunikaciju, mi dajemo feedback onome s kim komuniciramo, koji dobija neku ideju kako smo prihvatali ili ocijenili komunikaciju. Osuđenoj osobi je bitno dati feedback na osnovu kojeg ona dobija sliku kako smo mi prihvatali komunikaciju, odnosno razumjeli sadržaj.

U našem radu često su prisutne poteškoće u komunikaciji na relaciji zavodsko osoblje – osuđene osobe zbog nerazumijevanja sadržaja, odnosno izostanka ili nerazumljivog feedbacka, a takođe i neprihvatljive povratne informacije čiji uzorci mogu biti emocionalne prirode. Što je komunikacija jasnija to je rad djelotvorniji. Da bi komunikacija bila uspješna svi učesnici trebaju podjednako razumjeti i interpretirati sadržaj. Vještine koje su potrebne pri tome su: vještina slušanja, vještina opažanja, vještina verbalnog i neverbalnog ponašanja.

4.6.1. Verbalna komunikacija

Osnovni oblik verbalne komunikacije razgovora temelji se na vještini slušanja i govorenja. Način na koji slušamo druge bitan je aspekt komunikacije i preduslov je za dobro međusobno razumijevanje i stvaranje kvalitetnijih odnosa. Osnovno obilježje aktivnog slušanja je nastojanje slušača da sebi i sagovorniku pomogne u razrješavanju primljenih poruka. Ponekad u samom razgovoru može doći problema pa i do konflikta zbog toga što se osobe koje komuniciraju međusobno ne slušaju, ne čuju, pa naravno i ne razumiju sadržaj. Razumjeti što sagovornik želi reći, što osobe u sukobu misle i osjećaju mogu dovesti do rješenja sukoba. Aktivno slušati znači zaboraviti na sve naše prepostavke, lična iskustva i osjećanja i otvoriti se prema sagovorniku da bi razumjeli što on hoće, želi. U tomu pomažu podupiranje i to indirektna. Direktna pitanja o osjetljivim i ličnim temama mogu izazvati nelagodu i dovesti do nepovjerenja, javljanja obrambenih mehanizama. Aktivno slušanje temelji se na podupiranjima, parafraziranju, rezimiranju i razumijevanju emocija.

Postoji samo jedan način pravilnog slušanja, a to je aktivno slušanje, dok je više vrsta neslušanja:

Lažno slušanje – socijalni radnik neverbalno pokazuje da ne sluša dok osuđena osoba priča radnik istovremeno pretura po papirima, gleda kroz prozor, telefonira.

Jednostavno slušanje – socijalni radnik ne obraća pažnju na neverbalne poruke koje šalje osuđenik, već samo na verbalne i zato gubi značajan dio infomacija,

Selektivno slušanje – socijalni radnik prima ono samo što je po njegovim mjerilima važno.

Otimanje riječi – socijalni radnik vreba trenutak da preuzme riječ od osuđene osobe

Dijeljenje savjeta – socijalni radnik istupa sa pozicije neformalnog autoriteta i objašnjava koji je način da se postupi u određenoj situaciji.

Zapitkivanje – socijalni radnik postavlja mnogo pitanja tako da se osuđena osoba osjeća kao u sudnici. (Penološka teorija i praksa broj 5, 2008:45)

4.6.2. Neverbalna komunikacija

Mi uvijek komuniciramo. Čak i tišina ili neprisustvo predstavlja komunikaciju zato što to drugi tumače. Neverbalna komunikacija uvijek prati verbalnu. Osim riječima, osoba daje poruke svojim neverbalnim ponašanjem : licem i tijelo, održavaju se kroz pogled, položaj tijela, pokreta prostornu bliskost, dodir, emocionalni ton govora, jasnoću govora. Svjesnog navedenog ponašanja kod sebe i sugovornika stvara dobre preduslove za dobro komuniciranje.

Istraživanja pokazuju da se veći dio komunikacije odvija na neverbalnoj razini; približno 90% komunikacije „lice u lice“ je neverbalno, oko 50% odnosi se na facijalnu eksperesiju (pogotovo oči), ostalo na glas odnosno ton (Kadushin, 1900.; Compton i Galaway, 1994).

U radu sa osuđenim osobama izuzetno je važno znati čitati i razumjeti neverbalno ponašanje. To može pomoći da se zaštiti integritet stručne osobe i da se preveniraju veći sukobi, a lakše razrješe tekući problemi i konfliktne situacije. Promatranjem neverbalnog ponašanja možemo doći do mnogih pretpostavki o tome kako nas osuđena osoba doživljava. Službene osobe su inače predmet promatranja od strane osuđenika, dosta precizno zapažaju i osjetljivi su na naše neverbalne poruke. U razgovoru sa nama isti osim što nas slušaju pomno nas i promatraju, čitaju poruke sa naših usana, pogleda, držanja tijela, te donose zaključke o tome što verbalno

iskazujemo. Osobe u razgovoru, bilo da se radi o osuđenim osobama ili službenom licu, uz korištenje riječi neverbalnim znakovima će pojačati, potvrditi ili dati suprotno značenje samoj izgovorenoj poruci. Glasan ton kod osuđenika može sugerirati na ljutnju, agresiju, neobuzdanost, a jedva čujan na povlačenje, strah i slabost, dok monoton glas može upućivati na gubitak interesa. Govor lica je najbolji pokazatelj samog emocionalnog stanja osuđenog lica, tako da se osjećaji na licu manifestuju čak i onda kada se žele sakriti. Kontakt očima i pogled su vrlo moći neverbalni znakovi: širom otvorene oči i proširene zjenice pokazatelj su sviđanja, smještaj i duljina pogleda ukazuje na interes i emocije i pomaže u usklađivanju komunikacije sa drugom osobom, skrivanje pogleda često znak neiskrenosti, ali može biti i znak neugode. Značenje informacije možemo dobiti promatranjem i tumačenje različitih stavova sugovornika kroz položaj njegova tijela. Uspravno sjedenje čestro govori o sigurnosti i otvorenosti osobe, lagana nagnutost prema osobi govori o naklonjenosti, interesu i prihvaćanju, okretanje tijela može biti odraz izdvajanja i distanciranja.

Pokreti rukama i geste su također ekspresivni znakovi neverbalne komunikacije kao što su igranje prstima, čupkanje odjeće može biti pokazatelj nestrpljenja ili anksioznosti mada u nekim situacijama može biti i navika pojedinca.

Tjelesna blizina može ukazivati na povjerenje i uključenost, ali blizina može biti i prijeteća. Svatko od nas ima svoje shvaćanje ličnog prostora i ono varira u ovisnosti od usvojenih obrazaca ponašanja.

Neverbalni pokazatelji su također i vanjski izgled koji utječe na našu sliku o sebi samima, na naše ponašanje i ponašanje drugih prema nama.

Samokomunikacija u kojoj su verbalne i neverbalne poruke usklađene doprinosi razumijevanju i ispravnoj komunikaciji. Većina komunikacija stvarara obrasce, ljudi postanu naviknuti na balansiranje i predvidljive načine komuniciranja sa onima sa kojima imaju redovne kontakte. U praksi se dešava da službena osoba ima površinski pristup radu sa pojedinim osuđenicima, njihove probleme ne shvaća ozbiljno, ne obraća pažnju na njihov sadržaj, jer polazi od ranijih iskustava i već formiranih obrazaca ponašanja i uopće mišljenja o osuđenim i njihovim problemima. Obrazci komunikacija mogu iskazati snagu, dominaciju i podcijenjenost.

Socijalnim radnicima u penalnim ustanovama teorija komunikacije posebno je korisna u početnim intervjuima kada se uspostavljaju novi obrazci odnosa, jer je tada komunikacija iznad normalne vrijednosti. Naime, osuđene osobe posebno one koje su prvi put na izdržavanju kazne, često dolaze sa opažanjima stečenih iz spoljašnjeg društvenog konteksta. U susretu sa službenom osobom isti nastupaju s pretpostavkom da su inferiorni u odnosima moći, a penalna ustanova sama po sebi doprinosi intenzitetu tog osjećaja. Zbog uspostavljanja odgovarajućih obrazaca odnosa potrebno je da komunikacija u tim prvim susretima bude uspješna. (Penološka teorija i praksa broj 5, 2008:46)

4.6.3. Intervju

Da bi razgovor socijalnog radnika bio što efikasniji u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji, socijalni radnik trebao bi se pridržavati nekih od osnovnih elemenata, a to su:

1. predstaviti se osobi koju prima;
2. jasno definirati svoju službenu ulogu;
3. ponuditi osuđenu osobu vodom, hranom ili odlaskom u toalet, posebno ako je stanje osuđenika primjetno uznemireno;
4. dati osuđeniku mogućnost da iskaže bilo koju zabrinutost koju ima u tom trenutku, te da postavi pitanja u vezi sa procedurama;
5. poštivati ličnost i integritet osuđene osobe;
6. upoznati osobu sa procedurom prijema;
7. iskazati dobromanjernost, omogućiti da se ouđena osoba javi telefonski obitelji;
8. neizražavati vlastite stavove o osuđenikovom životu, njegovoj ličnosti i ponašanju (npr. "trebao si/nisi trebao...bolje bi bilo da si...šta ti bi pa da" i slično). Koristiti se jasnom, direktnom komunikacijom prilagođenom obrazovanju osuđene osobe.

Tijekom razgovora ne žvakati žvaku/hranu, ne pušiti cigaretu ili je ne držati zapaljenu u ruci, ne držati ruke preko usta i slično.

Održavati kontakt očima tijekom razgovora

Biti svjestan svog službenog autoriteta , svoje pozicije moći koja ne smije biti zloupotrijebljena, svoje etičke i zakonske odgovornosti.

Autoritet graditi kroz poštovanje, ljudskost, pravednost, nepristrasnost i dosljednost.

Tijekom svih razgovora koji se vode sa osuđenom osobom socijalni radnik treba izbjegavati naglašavanje negativnog identiteta, a to su: etiketiranje, kritikovanje, prigovaranje, sažaljevanje, okrivljivanje, kritičnost i zastrašivanje.

4.7. Izrada individualnog plana u radu sa osuđenom osobom

Važna činjenica koju je potrebno istaknuti jeste da se i u ovoj oblasti prate standardi Europske Unije, što najbolje dokazuje i način na koji se pristupa svakoj osuđenoj osobi i način na koji se izrađuje individualni plan uvažavajući sve karakteristike ličnosti. Tome veliki doprinos daje socijalni radnik koji vrši opservaciju osuđenika u prijemno - otpusnom odjeljenju do rasporeda osuđenika u osuđenički kolektiv, te kontinuirani nadzor od strane socijalnog radnika tijekom izdržavanja kazne u penalnoj u ustanovi. Individualni planovi se razlikuju po sadržaju koji ovisi o nizi čimbenika koji se prilagođavaju ovisno o potrebi osuđene osobe a to su:

- Obrazovanje osuđene osobe (kvalifikacija, prekvalifikacija i dokvalifikacija)
- Radno angažovanje (prema interesovanjima i sposobnostima osuđene osobe, kao i njegovog dotadašnjeg radnog iskustva)
- Obiteljski odnosi (determinirani postojanjem podrške od strane obitelji i porodice)
- Kulturno – sportskih aktivnosti (organizacija prema sferi interesovanja osuđene osobe za određene fizičke ili kulturne aktivnosti)
- Individualni rad (umjeren, pojačan i intenzivan vaspitni rad)
- Grupni rad (uključivanje u zajedničke i planske aktivnosti)
- Posebni programi (ovise psiko – fizičkom i zdravstvenom stanju osuđene osobe)

U sproveđenju planiranog tretmana prema osuđenoj osobi učestvuju svi uposlenici koji imaju kontakt s istim. Jedna od najvažnijih uloga u sproveđenju planiranog tretmana ima socijalni radnik. Socijalni radnik uključuje se kao koordinator svih socijalnih i društvenih aktivnosti koje se tiču osuđene osobe, te socijalni radnik kao takav usklađuje rad svih službi u procesu resocijalizacije. Sva prvočitna zapažanja i informacije se prikupljaju kod socijalog radnika uzimanjem autobiografije i socijalne anamneze⁴.

4.8. Uloga socijalnog radnika u pripremi osuđene osobe za postpenalni tretman

Pripreme za postpenalni treman osuđene osobe u penalnoj ustanovi počinju od izdržavanja kazne. U prijemnom odjeljenju se vrši validno ispitivanje i dijagnosticiranje ličnosti osuđene osobe kroz utvrđivanje etioloških čimbenika prestupništva, kao i identifikacija i realizacija zdravih potencijala ličnosti u cilju adekvatnog odgojnog tretmana. Uočavaju se potrebe i problemi osuđenika, kao njegove porodice, te predviđanje mogućih poteškoća tijekom izdržavanja kazne. Od njihovog pravovremenog utvrđivanja i rješavanja ovisi uspješnost procesa resocijalizacije. Na osnovu izvještaja psihologa, liječnika, kriminologa i socijalnog radnika određuje se orijentacioni program postupanja kojim se predviđa intenzitet odgojnog rada sa osuđenim, radno i drugo angažiranje, specifične individualne potrebe, uključivanje u obrazovni proces i stručno osposobljavanje, te edukativni rad. Postpenalni tretman sastoji se od tri aspekta djelovanja:

1. stručno osposobljavanje,
2. psihosocijalni aspekt,
3. socijalna priprema osuđenih osoba

Stručno osposobljavanje podrazumijeva elemente profesionalne orijentacije osuđenika zasnovane na dokvalifikaciji, prekvalifikaciji ili obuci za željeno zanimanje. Psiho-socijalni rad sa osuđenicima obuhvaća djelovanje na socijalni i psihološki aspekt osobe. Naime, nastoje se reducirati subjektivni etiološki čimbenik kriminaliteta, te identificirati zdravi potencijali osobe u cilju etičkog, socijalnog i edukativnog unaprijeđenja ličnosti. Socijalni rad zasnovan je na

⁴ Smjernice za sačinjavanje postupanja i individualnih planova za postupanje sa ranjivim kategorijama zatvorenika u zatvorima u Bosni i Hercegovini, Vijeće Europe

adaptaciji i intergraciji osuđenika unutar Zavoda, kao i uspostavljanju pravilnih međuljudskih odnosa i relacija. Pored toga, nastoje se održati i odnosi sa obitelji osuđenika, jer izdražavanje kazne nije stresno samo za osuđenog, nego i za članove njegove obitelji koji su vrlo često materijalno ugroženi, te etiketirani. Iskustvo socijalnih radnika u radu sa osuđenim pokazalo je da su uglavnom odnosi u njegovoj obitelji narušeni i prije dolaska u Zavod, a tijekom izdržavanja i dodatno pogoršani, što je poticaj za pruženjem pomoći u cilju stabilizacije obiteljskih odnosa. Osuđeniku je pružena mogućnost da putem redovnih posjeta članova obitelji i komunikacije putem telefona aktivno učestvuje u rješavanje obiteljskih problema. Putom korištenja vanzavodskih pogodnosti osuđenik ima mogućnost neposrednog održavanja kontakta sa obitelji, radnom i širom socijalnom sredinom (Penološka teorija i praksa broj 4, 2005:14-19).

V REZULTATI ISTRAŽIVANJA

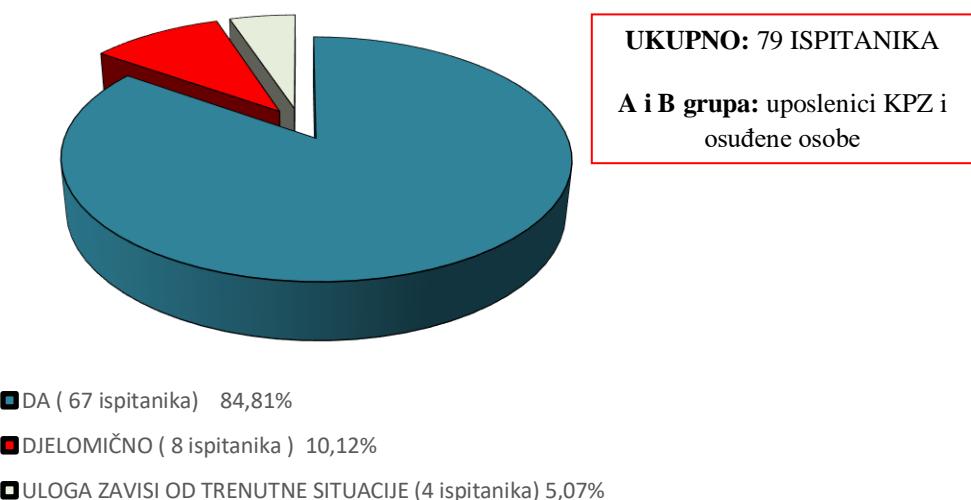
Istraživanje je osmišljeno i sprovedeno tako da u potpunosti prati potrebe argumentiranja hipoteza postavljenih u metodoškom dijelu ovog rada. Ukupno je anketirano 79 ispitanika, ispitanici su grupisani u dvije grupe. Anketni upitnici su prilagođeni i pitanja su formulirana tako da se prilikom analize istih može napraviti komparacija. Grupu A (ukupno 8 osoba) su činile osobe koje su uposlene u Kazneno popravnom Zavodu PT Sarajevo uključujući socijalne radnike, dok su grupu B (ukupno 71 osoba) činile osuđene osobe koje se nalaze na izdržavanju kazne u penalnoj ustanovi. Zbog specifičnosti uslova u kojima borave osuđene osobe u penalnoj ustanovi i sigurnosti istraživanje je sprovedeno u anonimnoj formi. Pitanja su konstruirana po strukturi obrazovanja osuđenih osoba te se uzimalo u obzir njihov stupanj kriminaliteta. Svaki ispitanik je bio ograničen na samo jedan odgovor, anketiranje je provedeno postepeno i bilo je anonimno. Svakog ispitanika istraživač lično poznaće, ali ne zna na koje je pitanje je ispitanik odgovorio i koju je od ponuđenih opcija izabrao. Na taj način je osigurana vjerodostojnost, kontrola nad provedbom i zaštićena privatnost svakog ispitanika. Svaka postavljena posebna hipoteza je direktno vezana za određeni set pitanja u anketnom upitniku. Važno je naglasiti da broj ispitanika se konstantno mijenja zbog strukture koja boravi u penalnoj ustanovi, te ispitivanje važi samo za dan kada je sprovedeno. Od ukupno 71 ispitanika u ovoj grupi njih 42 je osuđeno na kaznu u trajanju između 6 mjeseci i 5 godina, što procentualno iznosi 59,15% osuđenih osoba.

Što se tiče obrazovne strukture osuđenih osoba, najveći broj ispitanika je završio srednjoškolsko obrazovanje i to 42 ispitanika što predstavlja 59,15% osuđenih osoba koje su pristupile istraživanju, osnovnu školu je završilo 25 osuđenih osoba ili 35,20%. Među populacijom osuđenih osoba ima i visokoobrazovanih, tačnije njih 4 ili procentualno izraženo 5,65% ispitanika u ovoj grupi koje su kao odgovor izabrali VSS (Fakultet, dodatne edukacije, kursevi).

Obrazovna struktura uposlenih u Kazneno popravnom Zavodu PT Sarajevo u sektoru za prijem i ispitivanje ličnosti osuđenih osoba i sektoru za tretman i odgoj osuđenih osoba je 7 uposlenika od 8 koliko ih radi u pomenutom sektoru je visokoobrazovan kadar i to procentualno iznosi 87,5% uposlenih, dok jedan uposlenik ima SSS i to iznosi procentualno 12,5% uposlenih u ovom sektoru.

5.1. Analiza rezultata istraživanja

"Da li vi smatrate da je uloga socijalnog radnika u radu sa osuđenim osobama u penalnim ustanovama nužna i nezaobilazna?"

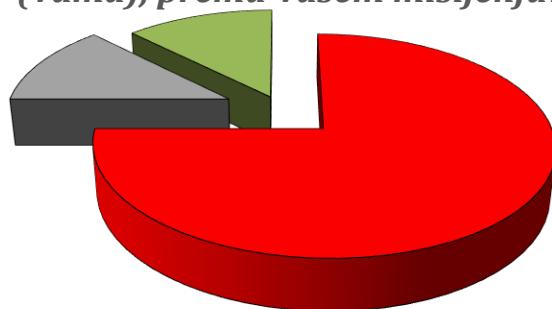

Grafikon 1: Potreba za socijalnim radnikom u penalnoj ustanovi;

Na pitanje „Da li vi smatrate da je uloga socijalnog radnika u radu sa osuđenim osobama u penalnim ustanovama nužna i nezaobilazna?”, potvrđno je odgovorilo 67 ispitanika, a djelomično je odgovorilo 8 ispitanika te da uloga socijalnog radnika se smanjuje u ovisnosti od recidiva osuđene osobe. Samo 4 ispitanika je mišljenja da uloga zavisi od određene situacije (prije svega se odnosi na vrstu i težinu učinjenog krivičnog djela, te osoba koje odbijaju bilo kakvu pomoć ili oblik suradnje).

Uloga socijalnog radnika u radu sa osuđenim osobama je nezaobilazna i vrlo značajna. Socijalni radnik ima najveće stručne kompetencije za rad sa osobama s duševnim smetnjama i članovima njihove obitelji od psihosocijalne podrške i osnaživanja, kroz pomoć u rješavanju konkretnih životnih problema.

"Da li smatrate da je uloga socijalnog radnika zanemarena u praksi u radu sa osuđenom osobom (Vama), prema Vašem mišljenju?"

UKUPNO: 8 ISPITANIKA

A grupa: uposlenici KPZ

■ ULOGA SOCIJALNOG RADNIKA ZANEMARENA I U PRAKSI ČESTO IZOSTAVLJENA (6 ispitanika) 75 %

■ ULOGA SOCIJALNOG RADNIKA DJELIMIČNO IZOSTAVLJENA (1 ispitanik) 12,5 %

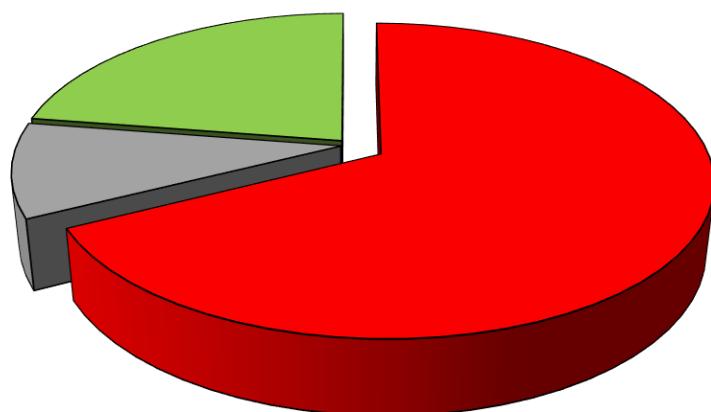
■ ULOGA SOCIJALNOG RADNIKA NIJE ZANEMARENA (1 ispitanik) 12,5%

Grafikon 2: *Zanemarenost uloge socijalnog radnika u penalnim ustanovama / uposlenici KPZ;*

Na pitanje „Da li smatrate da je uloga socijalnog radnika zanemarena u praksi u radu sa osuđenom osobom (Vama), prema Vašem mišljenju?“

Na postavljeno pitanje 6 uposlenika Kazneno popravnog Zavoda je odgovorilo ja da je uloga socijalnog radnika zanemarena u praksi i dosta slučajeva izostavljena, a 1 uposlenik je je odgovorio da je djelimično izostavljena, dok je 1 od uposlenika odgovorio da uloga socijalnog radnika nije izostavljena.

"Da li smatrate da je uloga socijalnog radnika zanemarena u praksi u radu sa osuđenom osobom (Vama), prema Vašem mišljenju?"

UKUPNO: 71 ISPITANIK

B grupa: osuđene osobe

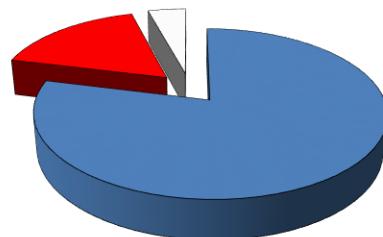
- ULOGA SOCIJALNOG RADNIKA ZANEMARENA I U PRAKSI ČESTO IZOSTAVLJENA (48 ispitanika) 67,60%
- ULOGA SOCIJALNOG RADNIKA DJELIMIČNO IZOSTAVLJENA (OVISI OD SITUACIJE) -(7 ispitanika) 9,86%
- ULOGA SOCIJALNOG RADNIKA NIJE ZANEMARENA (16 ispitanika) 22,54%

Grafikon 3: *Zanemarenost uloge socijalnog radnika u penalnim ustanovama / osuđene osobe;*

Na isto postavljeno pitanje osuđene osobe njih 48 smatra da zanemarena uloga socijalnog radnika u praksi, njih 16 je odgovorilo da nije zanemarena uloga socijalnog radnika u praksi, a 7 je odgovorilo da ovisi od situacije.

Na osnovu rezultata može se zaključiti da je uloga socijalnog radnika u praksi u radu sa osuđenim osobama često izostavljena iz različitih razloga, vrlo često nije moguće realizirati sve aktivnosti zbog specifičnosti slučajeva. Kao rješenje problema možemo konstatovati da davanjem slobode socijalnom radniku u praksi znatno bi se poboljšao kvalitet rada ustanove, te shodno tim čimbenicima socijalnom radniku bi se dozvolilo da pruži i doprinese većem učešću u procesu resocijalizacije i rehabilitacije prema osuđenoj osobi.

"Da li smatrate da za socijalne radnike koji rade u penalnim ustanovama rad sa članovima porodice osuđenih osoba i osoba iz Vaše okoline nezaobilazan u procesu prikupljanja podataka o Vama i Vašoj adaptaciji?"

UKUPNO: 71 ISPITANIK

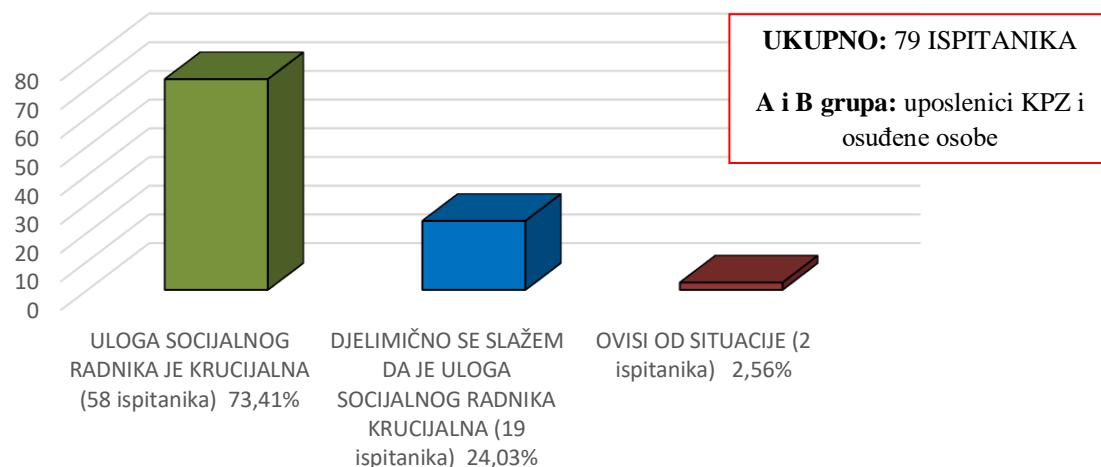
B grupa: osuđene osobe

Grafikon 4: *Uloga socijalnog radnika u procesu adaptacije i prikupljanja podataka i saradnje sa porodicom;*

Na veoma važno pitanje "Da li smatrate da za socijalne radnike koji rade u penalnim ustanovama rad sa članovima porodice osuđenih osoba i osoba iz Vaše okoline nezaobilazan u procesu prikupljanja podataka o Vama i Vašoj adaptaciji?", čak 56 ispitanika je odgovorilo da je rad socijalnog radnika sa članovima obitelji i okolinom nezaobilazan, te od velike važnosti pri adaptaciji, dok je njih 12 reklo djelimično, a 3 ispitanika je odgovorilo sa ne i ovisno od situacije.

Socijalni radnici imaju ključnu ulogu u poboljšanju kvalitete života osuđenih osoba u penalnim ustanovama. Njihov odnos temelji se na vještini i usmjerenosti na personalizaciju i oporavak ovih osoba, pružanju pozitivne podrške tijekom, ali i nakon izdržavanja kazne u penalnoj ustanovi.

"Da li socijalni radnici mogu imati krucijalnu ulogu u preventivnom sprečavanju recidivizma?"

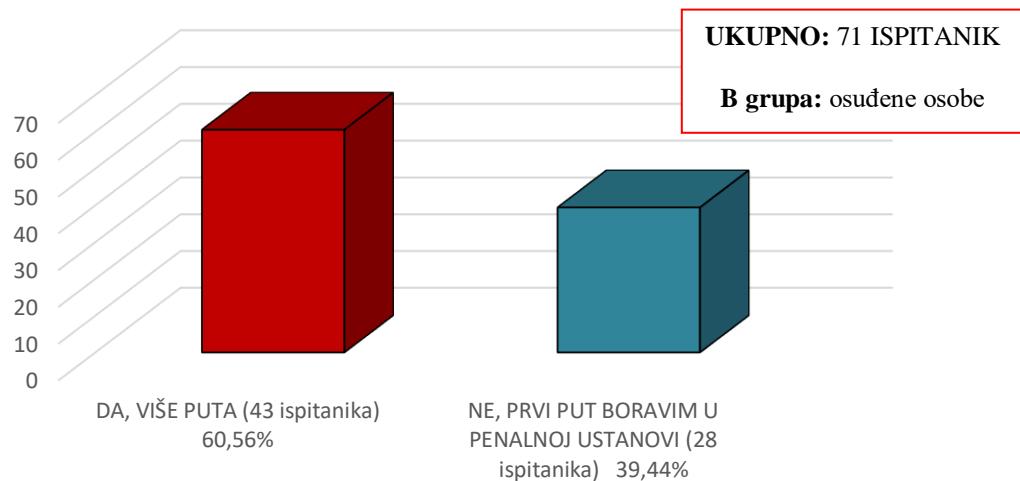

Grafikon 5: *Socijalni radnici i njihova uloga u procesu sprečavanja recidivizma;*

Pitanje „Da li socijalni radnici mogu imati krucijalnu ulogu u preventivnom sprečavanju recidivizma?“. Većina ispitanika njih 58 je ukazala na to da je krucijalna uloga socijalnog radnika, dok se djelimično složilo 19 ispitanika, a samo 2 ispitanika se izjasnilo da ovisi od situacije (ukoliko osuđena osoba pristane na pomoć socijalnog radnika).

Razlog krucijalne uloge socijalnog radnika u preveniranju i sprečavanju recidivizma teži ka tome da socijalni radnik kroz svoje vještine kao i konekcije i saradnjom sa drugim institucijama koje pružaju postpenalnu pomoć (socijalna pomoć, zapošljavanje osuđene osobe) ukaže osuđenoj osobi na štetnost vršenja krivičnih djela, kao i ukaže na vrijednosti pripadanju društvenoj zajednici i socijalizaciji.

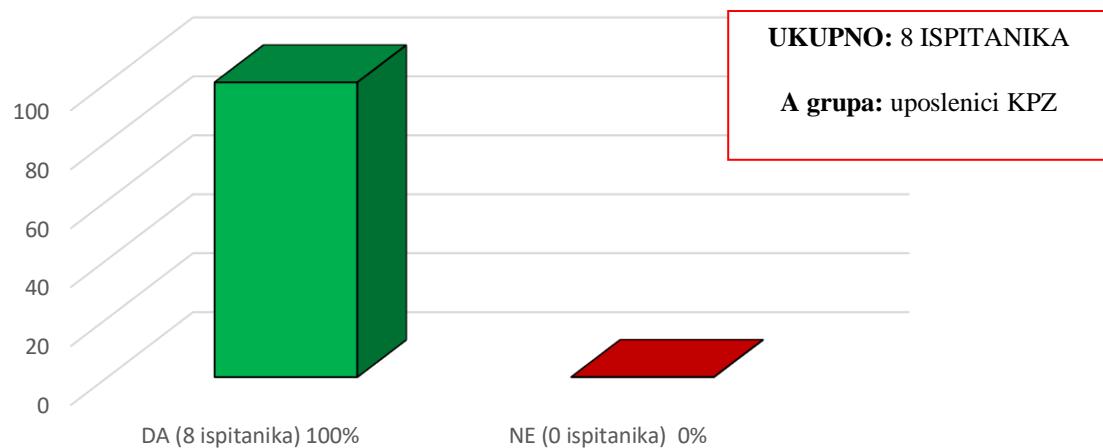
"Da li ste ranije boravili u penalnoj ustanovi?"

Grafikon 6: Pojava recidivizma i povratak u penalnu ustanovu;

Ovaj grafikon nam pokazuje da trenutna struktura koja se nalazi u penalnoj ustanovi na izdržavanju kazne, nam je dala odgovor na pitanje "Da li ste ranije boravili u penalnoj ustanovi?", Čak 43 osuđene osobe je reklo da je boravilo u penalnoj ustanovi više puta, 28 osuđenih osoba je odgovorilo da se nalazi prvi put na izdržavanju kazne u penalnoj ustanovi, što nam ukazuje na veliki postotak recidivizma i problem otežanog rada u postpenalnoj radnji. Sve ovo ukazuje na potrebu postavljanja ključnog pitanja koje se odnosi na uspješnost prethodnih tretmana. Obzirom da je izvršenje krivičnog djela ponovljeno prethodni tretman možemo ocijeniti kao neuspjeli tremtan.

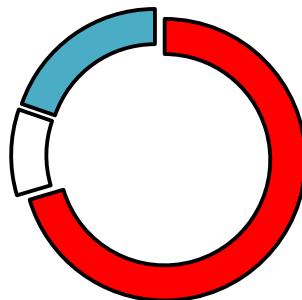
"Da li smatrate da je uloga socijalnog radnika nužna i nezaobilazna u radu sa osuđenim osobama u penalnim ustanovama?"

Grafikon 7: Nužnost socijalnog rada u penalnim ustanovama;

Pitanje "Da li vi smatrate da je uloga socijalnog radnika u radu sa osuđenim osobama u penalnim ustanovama nužna i nezaobilazna?", Uposlenici su odgovorili 100% da je uloga socijalnog radnika u penalnim ustanovama nužna i nezaobilazna, te da penalna ustanova kakvu danas poznajemo kroz moderni concept resocijalizacije i pomoći nakon izdržavnja kazne ne bi bio isti bez socijalnog radnika. Socijalni radnik svojim vještinama doprinosi radu cijelog kolektiva, shvatanju ozbiljnosti i problematike kriminaliteta, te ukazivanje na daljnje smjernice razvoja vještina u pomoći resocijalizacije kroz institucionalne planove i programe.

"Da li smatrate da je uloga socijalnog radnika zanemarena u praksi u radu sa osuđenom osobom (Vama), prema Vašem mišljenju?"

UKUPNO: 71 ISPITANIK

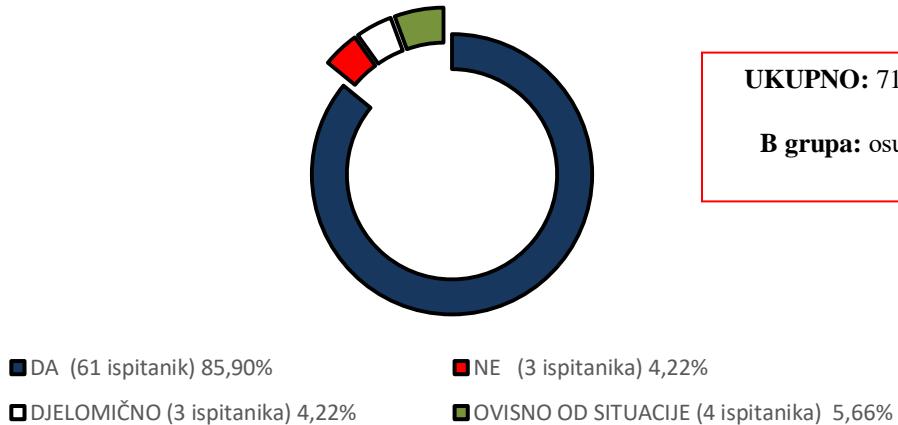
B grupa: osuđene osobe

- ULOGA SOCIJALNOG RADNIKA JE ZANEMARENA (50 ispitanika) 70,41%
- ULOGA SOCIJALNOG RADNIKA NIJE ZANEMARENA (7 ispitanika) 9,86%
- ULOGA SOCIJALNOG RADNIKA JE DJELOMIČNO ZANEMARENA (14 ispitanika) 19,72%

Grafikon 8: *Zanemarenost uloge i značaja socijalnog radnika u penalnim ustanovama;*

Nadovezivanjem na predhodni grafikon i na odgovoreno pitanje „Da li smatrate da je uloga socijalnog radnika zanemarena u praksi u radu sa osuđenom osobom (Vama), prema Vašem mišljenju?” Većina ispitanika i to njih 50 je odgovorilo da je zanemarana, 7 ispitanika je odgovorilo da nije zanemarena a 14 je odgovorilo da je djelimično zanemarena. Ovaj grafikon nam ukazuje da je u praksi uloga socijalnog radnika u radu sa osuđenim osobama zanemarena dok prethodni grafikon nam ukazuje da uloga socijalnog radnika nezaobilazna. Problem se javlja u tome kako kroz sustav djelovanja socijalni radnik nema dovoljne mogućnosti i ovlasti da doprinese praksi i da utjecaj na osuđenu osobu.

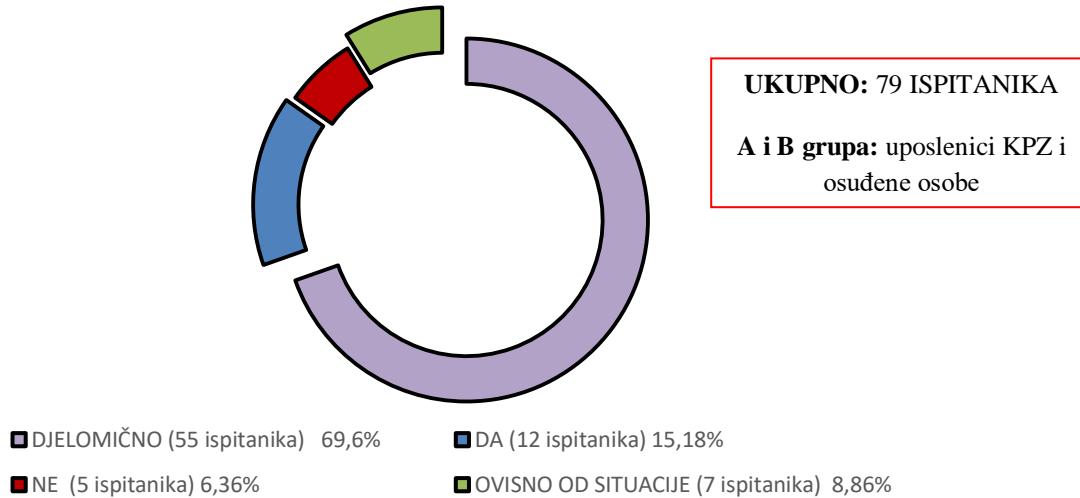
"Da li smatrate da za socijalne radnike koji rade u penalnim ustanovama rad sa članovima porodice osuđenih osoba i osoba iz Vaše okoline nezaobilazan u procesu prikupljanja podataka o Vama i Vašoj adaptaciji?"

Grafikon 9: Saradnja sa osobama iz okruženja osuđenih osoba i adaptacija;

Na pitanje „Da li smatrate da za socijalne radnike koji rade u penalnim ustanovama rad sa članovima porodice osuđenih osoba i osoba iz Vaše okoline nezaobilazan u procesu prikupljanja podataka o Vama i Vašoj adaptaciji?“ Većina, odnosno 51 ispitanik je odgovorio sa da, dok je mali dio ispitanika njih 3 odgovorio sa djelimično, 3 ispitanika je odgovorilo sa ne a 4 ispitanika je odgovorilo sa ovisno od situacije. Prikazani grafikon nam pokazuje važnost socijalnog radnika i njegovog prikupljanja informacije, te kroz prikupljene informacije pomaže dodatnoj adaptaciji osuđene osobe u penalnoj ustanovi.

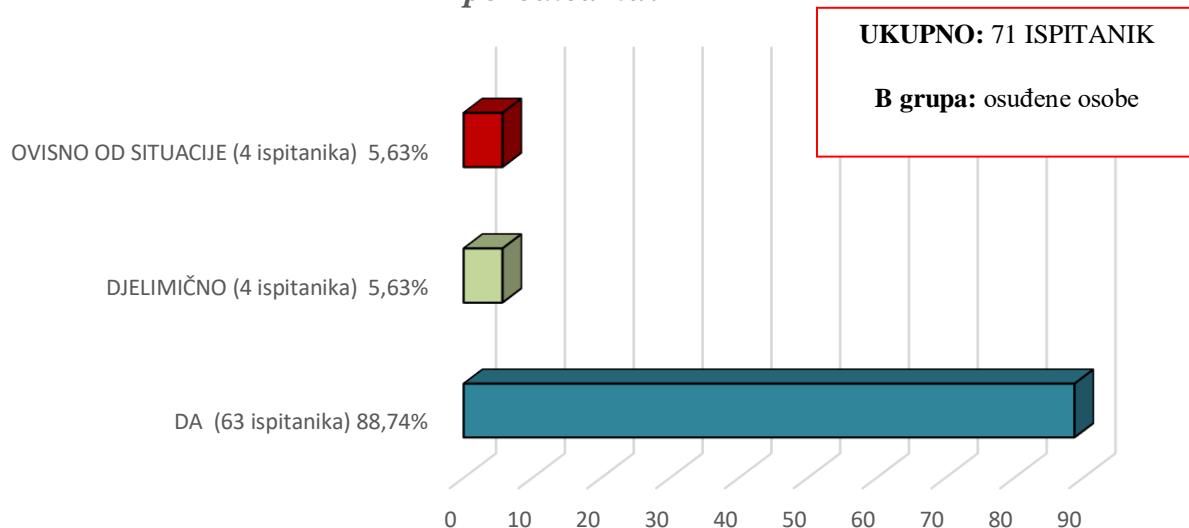
"Da li socijalni radnici mogu imati krucijalnu ulogu u preventivnom sprečavanju recidivizma?"

Grafikon 10: *Socijalni radnici – ključni čimbenik;*

Na pitanje „Da li socijalni radnici mogu imati krucijalnu ulogu u preventivnom suzbijanju recidivizma?“, Ispitanici su odgovorili većinski sa djelomično 55 dok njih manji broj tvrdi da može 12 je odgovorilo sa da, 5 sa ne i 7 je odgovorilo ovisno od situacije. Ovim grafikonom želim ukazati da socijalni radnik ima veliku ulogu u preventivnom sprečavanju recidivizma ali ne i krucijalnu. Razlog tomu je što sprečavanje recidivizma nije u samom socijalnom radniku i osuđenoj osobi nego je u cijelom sustavu i nizu aktivnosti do kojih se treba doći da bi se spriječio recidivizam.

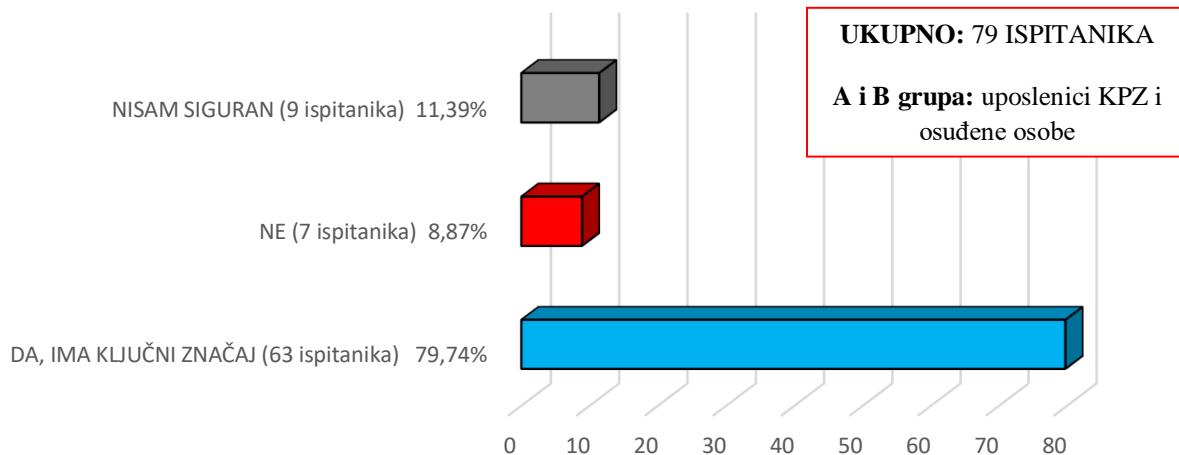
"Da li smatrate da socijalni radnici imaju obavezu pružiti stručno mišljenje osuđenim osobama i njihovim porodicama?"

Grafikon 11: Pruziti strucno misljenje je obaveza socijalnog radnika;

“Da li smatrate da socijalni radnici imaju obavezu pružiti stručno mišljenje osuđenim osobama i njihovim obiteljima?” Čak 63 ispitanika je odgovorilo sa da, 4 ispitanika odgovorilo je djelimično, dok je 4 ispitanika odgovorilo sa ovisno od situacije, dok niko od ispitanika nije odgovorio sa ne. Grafikon nam pokazuje da kroz ispitanike i mišljenja većine njih socijalni radnik ima obvezu pružiti mišljenje osuđenim osobama i njihovim obiteljima. Takođe, želim naglasiti da grafikon obavezuje socijalnog radnika da kroz njegove društvene norme koje zalaže socijalni rad ima obavezu i dužnost u pružanju profesionalnog mišljenja samim tim i pomoći.

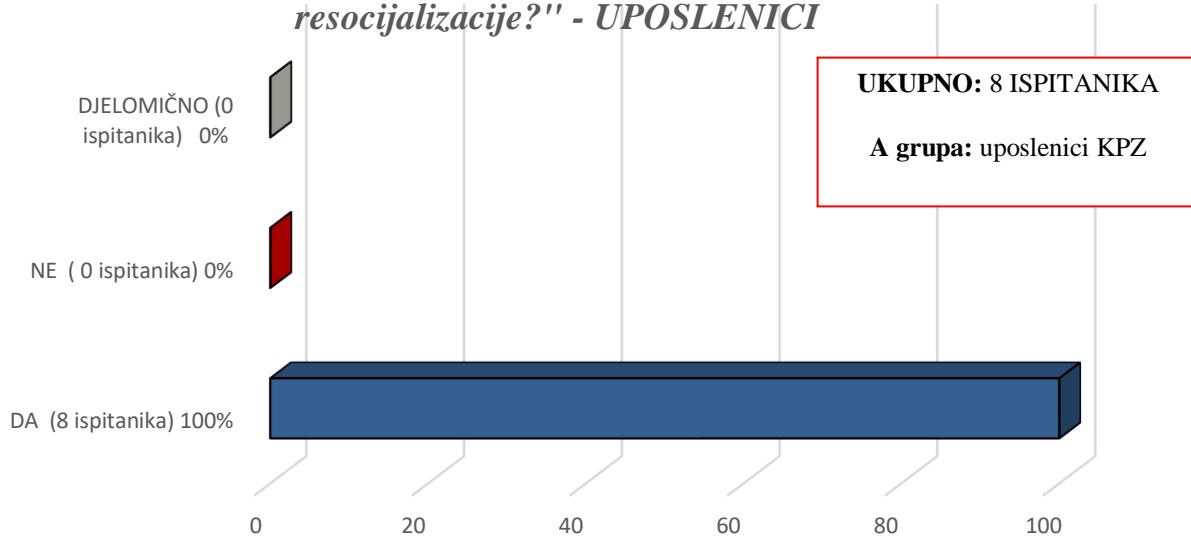
"Da li socijalni radnik treba biti jedan od najodgovornijih stručnjaka (onaj koji direktno utiče na proces resocijalizacije, boravak u penalnoj ustanovi i integraciji osuđenih osoba)?"

Grafikon 12: Uticaj socijalnog radnika na tok cjelokupnog boravka u penalnoj ustanovi;

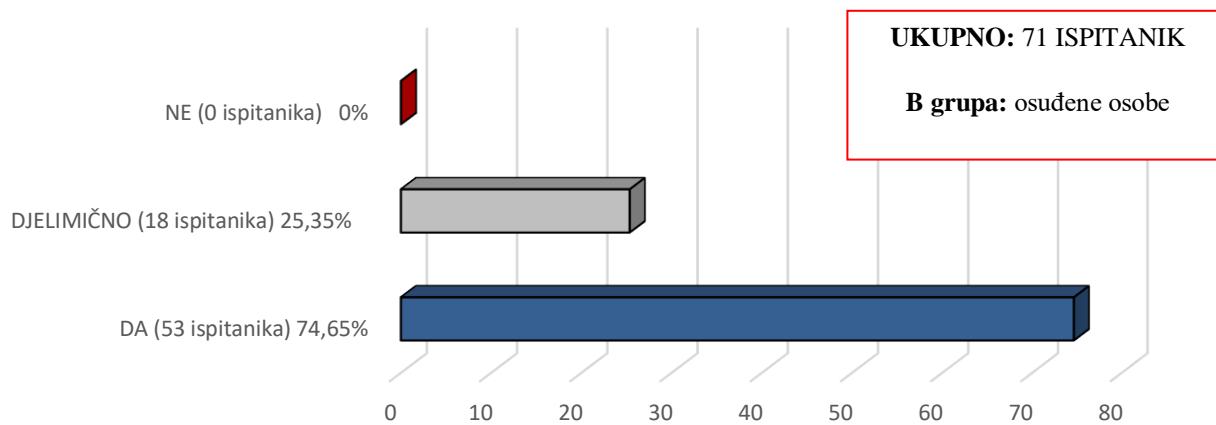
“Da li socijalni radnik treba biti jedan od najodgovornijih stručnjaka (onaj koji direktno i indirektno utiče na proces resocijalizacije, boravak u penalnoj ustanovi i integracije osuđenih osoba)?”. Ukupno 63 ispitanika je odgovorilo sa da, ima ključni značaj, 9 je odgovorilo sa nisam siguran i 7 je odgovorilo sa ne. Kroz dobiveni odgovor dolazimo do zaključka da je socijalni radnik ipak jedan od najznačajnijih čimbenika u penalnoj ustanovi, što ga direktno dovodi i stavlja u sami vrh zaposlenih stručnih osoba u penalnoj ustanovi koji odlučuju o samom procesu resocijalizacije. U prikazanom grafikonu 12 vidimo da socijalni radnik ima ključni značaj kod boravka osuđene osobe u penalnoj ustanovi kao i samoj integraciji osuđene osobe.

"Da li smatrate da bi radno, obrazovno i savjetovališno funkcionisanje u penalnoj ustanovi bilo temeljni osnov resocijalizacije?" - UPOSLENICI

Grafikon 13: Šta je osnova resocijalizacije prema mišljenju uposlenika;

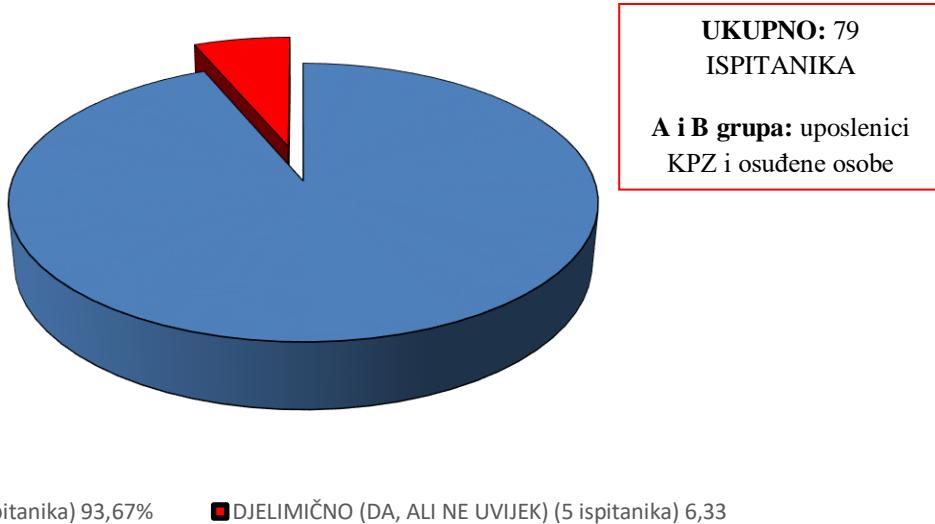
"Da li smatrate da bi radno, obrazovno i savjetovališno funkcionisanje u penalnoj ustanovi bilo temelji osnov resocijalizacije?" - OSUĐENE OSOBE

Grafikon 14: Šta je osnova resocijalizacije prema mišljenju osuđenih osoba;

“Da li smatrate da bi Vam radno, obrazovno i savjetovališno funkcioniranje u penalnoj ustanovi bilo temeljni osnov resocijalizacije?” Svih 8 osoba koji su uposlenici KPZ PT Sarajevo je odgovorilo sa da, a 53 osuđenih osoba je takođe je odgovorilo pozitivno sa da, a 18 je odgovorilo sa djelimično. U ova dva grafikona vidimo da je radno angažovanje osuđene osobe i savjetovališno funkcioniranje od najvećeg značaja u procesu resocijalizacije. Tijekom boravka u penalnoj ustanovi socijalni radnik uvidi da veliki broj osuđenih osoba koji se nalaze na izdržavanju kazne nikad nije bilo radno angažovano tokom boravka na slobodi, te da nije steklo radnu naviku, a sa kriminološkog aspekta jedan od vodećih uzroka kriminaliteta je materijalni faktor. Radnim zaposlenjem u penalnoj ustanovi indirektno se utiče i podstiče osuđena osoba da mijenja svoje inkrimirane navike i polako stječe navike koje su društveno prihvaćene, kao i preventivno djeluje u budućim inkrimisanim radnjama. Kroz obrazovno – kulturno-leski rad i sportske aktivnosti utjeće se na razvijanje svijesti i potrebe osuđene osobe za aktivnošću (hobijem) kao osnovnim čimbenikom u njegovom funkcionisanju i bitisanju u penalnoj ustanovi, a potom i u društvenoj zajednici po izlasku na slobodi. Sportske aktivnosti imaju pozitivnu stimulaciju kod osuđene osobe, iz raloga što osuđena osoba svoj višak energije manifestira bavljenjem sportkim aktivnostima (fitness, fudbal, košarka, odbojka, stoni tenis). Savjetovališno funkcionisanje za socijalnog radnika od velikog je čimbenika, jer kroz svoj rad socijalni radnik putem metoda i tehnika direktno se djeluje na osuđenu osobu da shvati štetnost činjenja krivičnog djela, kao i važnost preventiranja kriminalnih radnji, te potpunoj socijalizaciji.

"Da li smatrate da su nekada socijalnom radniku i osuđenim osobama prepreka i institucije koje zbog svojih predrasuda limitira kvalitet rada socijalnog radnika?"

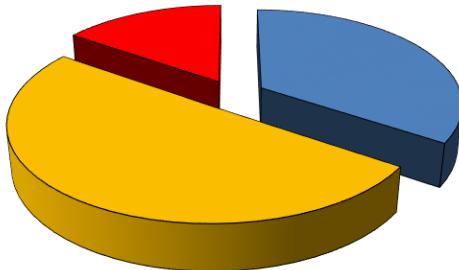
Grafikon 15: *Institucije kao ograničavajući čimbenik;*

“Da li izostaje pomoć i podrška od strane sustava” i na pitanje “Da li smatrate da su nekada socijalnom radniku i osuđenim osobama prepreka i institucije koje zbog svojih predrasuda limitira kvalitet rada socijalnog radnika? (Na primjer nemogućnost zaposlenja osuđene osobe nakon izdržane kazne)”, 74 ispitanika je odgovorilo sa da, a 5 je odgovorilo sa djelimično (da, ali ne uvijek). Rezultati pokazuju da osuđene osobe nailaze na poteškoće i bivaju degradirane od strane sustava. Ova dva pitanja su usporediva i ukazuju na nemoć socijalnog radnika i limitiranje kvalitete rada socijalnog radnika. Na primjer, nakon izdržane kazne u penalnoj ustanovi osuđene osobe ne dobijaju poticaj u pogledu zaposlenja, to jest da prilikom apliciranja na radno angažovanje suočava se sa osudama o ranijoj osuđivanosti te biva po automatizmu odbačeno i ne dobija drugu priliku. Zbog tog čimbenika veliki broj, tad već bivših osuđenih osoba, počini recidivizam i vraća se kriminogenim radnjama.

"Da li socijalni radnik izvršavanjem svojih profesionalnih zadataka može olakšati integraciju osuđene osobe u penalnu zajednicu, ali i nakon odsluženja kazne iz penalne ustanove ponovo u društvenu zajednicu?"

UKUPNO: 79 ISPITANIKA

A i B grupa: uposlenici KPZ i osuđene osobe

- DA, U POTPUNOSTI (27 ispitanika) 34,19 %
- DA, U NAJVEĆEM BROJU SLUČAJEVA (40 ispitanika) 50,63%
- NE (12 ispitanika) 15,18%

Grafikon 16: *Socijalni radnik – stručnjak koji olakšava integraciju u penalnu ustanovu, ali i društvenu zajednicu;*

“Da li socijalni radnik izvršenjem svojih profesionalnih zadataka može olakšati integraciju osuđene osobe u penalnu zajednicu, ali i nakon odsluženja kazne iz penalne ustanove ponovo u društvenu zajednicu?”. Na ovo pitanje 27 ispitanika je odgovorilo sa da, u potpunosti, njih 40 je odgovorilo sa da, u najvećem broju slučajeva, ali i ne u potpunosti, 12 je odgovorilo sa ne. Doprinos socijalnog radnika kroz izvršenje profesionalnih zadataka može u velikoj mjeri pomoći osuđenoj osobi u integraciji osuđene osobe u penalnoj ustanovi, te nakon penalne ustanove u društvenu zajednicu. Socijalni radnik svojim radom i suradnjom sa institucijama socijalnog rada kao i sa obitelji osuđene osobe može ukazati problem i dati prijedlog za dalje postupanje, kako bi se ta osuđena osoba lakše integrirala u društvenu zajednicu i nastavila funkcionirati u normalnoj društvenoj sredini.

Na otvoreno pitanje u anketnom upitniku koje je glasilo “Koji je to problem s kojim se socijalni radnik suočava kada je u pitanju rad u penalnoj ustanovi?” Uposlenici Kazneno popravnog Zavoda PT Sarajevo odgovorili su jednoglasno sagorijevanje. Život i rad u penalnim

ustanovama izlaže socijalnog radnika svakodnevnim stresovima, što dovodi do psihičke napetosti i gubitka motivacije za rad.

U traženju čimbenika nepovoljene socijalne klime u penološkoj ustanovi pronalazi se veliki broj, kao stroga hijererhijska uloga, neriješeni stambeni problemi, nepovoljan status u društvu, zdravstveni problemi, fizički, a posebno psihički napor i zbog permanentne napetosti i neizvjesnosti koja vlada u penalnim ustanovama, a posebice usljud interakcije sa osuđenim osobama.

Kada se doda psihosocijalna klima, otežana psihološkim, psihijatrijskim i socijalnim problemima, te svojevrsni međuljudski odnosi i institucionalizirani način života, postaje jasnije koliko napora treba uložiti da se osuđene osobe u ovoj situaciji adaptiraju i opstanu u smislu očuvanja integriteta ličnosti. Zbog toga socijalni radnici penalnih ustanova u neprekidnoj interakciji sa osuđenima, izložen je psihičkom opterećenju i stresnim situacijama koje van sumnje ostavljaju traga na psihičkom i fizičkom zdravlju zaposlenog, što se može reći i za ostale uposlenike penalne ustanove.

Budući da ovakav posao pored neophodnog stručnog znanja i opće kulture, postavlja i sasvim određene zahtjeve u pogledu osobina ličnosti radnika (zdrava ličnost, dovoljno tolerantna, strpljiva i otporna na svakodnevne stresove, altruistički nastrojena, sposobna u rješavanju složenih problema, principijelna i dosljedna) sasvim opravdano problematizira pitanje kadrova koji su nosioci, kreatori i realizatori ovog složenog, posve specifičnog procesa čiji društveni značaj nije potrebno obrazlagati.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Socijalni rad je veoma široko područje koje ostavlja mnogo istraživačkih mogućnosti. Različiti društveni problemi formulirani u određene istraživačke probleme dovoljno govore o potrebi za socijalnim radom u svim društvenim i na svim prostorima.

Prema suvremenim shvatanjima penalne ustanove nisu samo one ustanove u kojima osuđene osobe izdržavaju svoje kazne. Socijalni radnik obavljajući svoje radne zadatke zajedno sa drugim kolegama sa kojim čini stručne multidisciplinarnе timove doprinosi humanizaciji uslova u ustanovi, ali i proširivanju spektra zadataka koji se u ustanovi obavljaju. Sve aktivnosti koje se obavljaju u tijeku boravka osuđene osobe u ustanovi moraju biti planske i koordinirane i to je svakako jedan od ključnih zadataka socijalnog radnika. Kroz cjelokupni rad krenuvši od metodološkog okvira do rezultata istraživanja naglašava se važnost socijalnog radnika.

Ustanove ovog tipa imaju važnu preventivnu funkciju u pogledu sprečavanja ponovnog činjenja kriminalnih radnji. Socijalni radnik je stručnjak koji kreira, prilagođava, provodi, ocjenjuje čitav set mjera koji se provodi s jednim ciljem i to zaustaviti kontinuirano vršenje nedozvoljenih radnji. Rehabilitacija i ospozobljavanje osuđenih osoba je važno iz više razloga, ali osnovni razlog proizilazi iz potrebe da se osobi pruži pomoć u stvaranju životnih i poslovnih prilika izvan kriminala.

Cjelokupan rad predstavlja jednu kompaktnu cjelinu, krenuvši od uvoda i akcentiranja bitnih segmenata ove kompleksne problematike, preko metodološkog okvira u čijem je sastavu i sustav hipoteza. Važno je napomenuti da je generalna hipoteza sveobuhvatna i odnosi se na cjelokupan problem, dok su posebne hipoteze usmjerene na zasebne segmente problema. Posebne hipoteze su potvrđene u cjelini i djelimično potvrđene, nema odbačenih posebnih hipoteza. Teorijski dio je važan zbog toga što je na taj način stvorena osnova za empirijski dio istraživanja. U teorijskom dijelu osnovnu bazu su činili naučni i stručni radovi koji pripadaju oblasti socijalnog rada, ali i srodnih oblasti što još jednom ističe važnost multidisciplinarnog pristupa za socijalni rad.

Definiranje značajnih područja rada je od izuzetne važnosti za planiranje tretmana. Rehabilitacija i ospozobljavanje u svakom smislu su ozbiljni procesi i zahtijevaju temeljitu pripremu. Pripremne radnje još više dobijaju na značaju, ako znamo da se suvremeni rad temelji na

idualnom pristupu u skladu sa sadržajem individualnih planova. Bez obzira što se radi o ustanovama za izdržavanje kazni mora se voditi računa o pravima osuđenih osoba.

Bez obzira na okolnosti u pravi plan se stavlja čovjek što je svakako jedna od bitnijih poveznica sa socijalnim radom, odnosno humanizacija procesa u skladu sa svim standardima. U teorijskom dijelu mnogo pažnje se posvećuje i preventivnom radu kao jednom od načina sprečavanja recidivizma, koji se predstavlja kao ozbiljan problem. Recidivizam je kompleksna pojava, a preventivni rad je predstavljen kao težak, ali značajan proces čiji uspjeh ovisi od mnogobrojnih čimbenika, ali i stručnosti članova multidisciplinarnih timova. Pored ovoga u teorijskom dijelu je opisan i boravak osuđene osobe u penalnoj ustanovi koji ima mnogo elemenata koji su vrijedni pažnje. Teorijski dio je opširniji, ali ovo su neke od najvažnijih napomena. U ovom slučaju ovaj dio možemo posmatrati kao uvod u emirijski dio i to je bitno napomenuti, jer se problem odnosi na dio društvene stvarnosti.

Istraživanje je provedeno u penalnoj ustanovi na specifičan način. Ispitanici su podijeljeni u dvije grupe, jednu grupu su činile osobe osuđene za kriminalne radnje, dok drugu grupu ispitanika čine stručnjaci zaposleni u ustanovi.

Pitanja su koncipirana na sličan način tako da se može izvršiti komparacija odgovara što je osnova kreiranja kvalitetnih zaključaka. Uvažavanjem različitih mišljenja ljudi koji su u različitim pozicijama je jedna od odlika socijalnog rada. Ostvarivanjem ravnoteže u pogledu sumiranja rezultata je promocija jednakosti na izravan način. Kroz dugu historiju odnos društva prema penalnim ustanovama se mijenjao u prošlosti. Javnost je imala "predstavu" o ovim ustanovama u kojima vladaju nehumanji uslovi za boravak i da je to mjesto za izdržavanje kazne u najstrožijem obliku. Socijalni radnik je stručnjak koji ima jedan od glavnih zadataka u procesu usklađivanja uslova i rada domaćih ustanova po uzoru na svjetske i europske standarde.

Primjetne su i razlike u mišljenjima po određenim pitanjima između osuđenih osoba i stručnjaka zaposlenih u penalnim ustanovama što je i očekivano. To upravo daje dodatnu vrijednost provedenom istraživanju stvarajući jasniji pregled prisutnih mišljenja u javnosti.

Istraživanje koje je sprovedeno u penalnoj ustanovani može služiti kao baza za sljedeća istraživanja koja se odnose na socijalne radnike u penalnim ustanovama. Želio bih naglasiti nedovoljnu zastupljenost i zanemarenost naučnih i drugih radova o ulozi socijalnog radnika u

penalnoj ustanovi, te se osvrnuti na specifičnost i težinu rada socijalnog radnika u penalnoj ustanovi kao i profesionalno sagorijevanje socijalnog radnika u penalnim ustanovama kao temelj budućih istraživanja. Život i rad u penalnim ustanovama izlaže socijalnog radnika svakodnevnim stresovima, što dovodi do psihičke napetosti i gubitka motivacije za rad. U traženju čimbenika nepovoljene socijalne klime u penološkoj ustanovi pronalazi se veliki broj, kao stroga hijererhijska uloga, neriješeni stambeni problemi, nepovoljan status u društvu, zdravstveni problemi, fizički, a posebno psihički napori zbog permamntne napetosti i neizvjesnosti koja vlada u penalnim ustanovama, a posebno usljed interakcije sa osuđenim osobama. Kada se doda psihosocijalna klima, otežana psihološkim, psihijatrijskim i socijalnim problemima, te svojevrsni međuljudski odnosi i institucionalizirani način života, postaje jasnije koliko napora treba uložiti da se osuđene osobe u ovoj situaciji adaptiraju i opstanu u smislu očuvanja integriteta ličnosti. Zbog toga socijalni radnici u penalnih ustanova su u neprekidnoj interakciji sa osuđenima, izloženi su psihičkom opterećenju i stresnim situacijama koje van sumnje ostavljaju traga na psihičkom i fizičkom zdravlju socijalnog radnika, što se može reći i za ostale uposlenike penalne ustanove.

Budući da ovakav posao pored neophodnog stručnog znanja i opće kulture, postavlja i sasvim određene zahtjeve u pogledu osobina ličnosti socijalnog radnika (zdrava ličnost, dovoljno tolerantna, strpljiva i otporna na svakodnevne stresove, altruistički nastrojena, sposobna u rješavanju složenih problema, principijelna i dosljedna) sasvim opravdano problematizira pitanje profesionalnog sagorijevanja, jer socijalni radnik je kreator i realizator ovog složenog, posve specifičnog procesa kao i same uloge u penalnoj ustanovi, te čiji društveni značaj nije potrebno obrazlagati.

POPIS GRAFIKONA:

Grafikon 1: *Potreba za socijalnim radnikom u penalnoj ustanovi;*

Grafikon 2: *Zanemarenost uloge socijalnog radnika u penalnim ustanovama / uposlenici KPZ;*

Grafikon 3: *Zanemarenost uloge socijalnog radnika u penalnim ustanovama / osuđene osobe;*

Grafikon 4: *Uloga socijalnog radnika u procesu adaptacije i prikupljanja podataka i saradnje sa porodicom;*

Grafikon 5: *Socijalni radnici i njihova uloga u procesu sprečavanja recidivizma;*

Grafikon 6: *Pojava recidivizma i povratak u penalnu ustanovu;*

Grafikon 7: *Nužnost socijalnog rada u penalnim ustanovama;*

Grafikon 8: *Zanemarenost uloge i značaja socijalnog radnika u penalnim ustanovama;*

Grafikon 9: *Saradnja sa osobama iz okruženja osuđenih osoba i adaptacija;*

Grafikon 10: *Socijalni radnici – ključni čimbenik;*

Grafikon 11: *Pružiti stručno mišljenje je obaveza socijalnog radnika;*

Grafikon 12: *Uticaj socijalnog radnika na tok cijelokupnog boravka u penalnoj ustanovi;*

Grafikon 13: *Šta je osnova resocijalizacije prema mišljenju uposlenika;*

Grafikon 14: *Šta je osnova resocijalizacije prema mišljenju osuđenih osoba;*

Grafikon 15: *Insitucije kao ograničavajući čimbenik;*

Grafikon 16: *Socijalni radnik – stručnjak koji olakšava integraciju u penalnu ustanovu, ali i društvenu zajednicu;*

LITERATURA:

1. Ajduković M., Hudina B (1996): SUPERVIZIJSKI STIL I KOMUNIKACIJSKI PROCESI U SUPERVIZIJI IZ PERSPEKTIVE SUPERVIZORA. Pravni fakultet u Zagrebu
2. Aćimović D. (1987): Psihologija zločina i suđenja. Beograd
3. Bogović A. (1997), Predviđanje ponašanja u kaznenom Zavodu. Diplomski rad, Filozofski fakultet (Zagreb)
4. Buškov V. (1995), Interakcionistički pristup analizi prilagodbe i ponašanja prijestupnika u institucionalnom okruženju. Magistarski rad, Filozofski fakultet Zagreb
5. Bognar A (1999): Filozofska polazišta pozitivne pedagogije . Filozofski fakultet Osijek
6. Buđanovac i Mikšaj-Todorović (2001) stavovi prema osuđenim i njihovoj rehabilitaciji
7. Compton B., Galaway B. (1994): Social Work Processes 5th edition
8. Cavadino M. i Dignan J. (1997): Reparation, retribution and rights. Sage Journals
9. Časopisi udruženja Penologa u Federaciji BiH (2020) : Penološka teorija i praksa
10. Dizdić D (1973) preveo od Bechmann K: International Criminal Tribunals as Actors of Domestic Change
- 11.. Dolezal D, Jandrić A (2002): Institucionalni penološki programi s ovisnicima o ilegalnim drogama. Sveučilište u Zagrebu
12. Evropska unija i Vijeće Evrope, Smjernice za sačinjavanje programa postupanja i individualnih planova za postupanje sa ranjivim kategorijama zatvorenika u zatvorima Bosne i Hercegovine
13. Evropska unija i Vijeće Evrope (drugo izdanje) Smjernice za postupanje sa licima lišenim slobode u zatvorenom okruženju
14. Farkaš R., Žakman Ban V. (2006), Obilježja procesa prilagodbe zatvorskim uvjetima zatvorenika /ca s obzirom na sociodemografske i kriminološke osobujnosti. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu
15. George J., Zhang Y (2012): A Partial Test of Agnew's General Theory of Crime and Delinquency
16. Gendreau P, Bonta J. (1990): The Effects of Prison Sentences on Recidivism. University of New Brunswick
17. Hana Korač (2009): Penologija, Pravni fakultet u Kiseljaku, Sarajevo

18. Hodžić E. (2000), Djelotvornost suočavanja prijestupnika u institucionalnom okruženju. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sarajevo
19. Horvatić Ž. i Novoselec P. (1999) Kazneno pravo
20. Haralamboss M. Holborn B. (2002): Sociologija, teme i perspective. Zagreb
21. Ilić Z., Jovanović G. (2011) : Zatvor i ili sloboda pod nadzorom, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd
22. Ivanov L. (2006), Procesi prilagodbe u odrasloj osobi. Jastrebarsko, Naklada Slap
23. Johnson L. B. (1964): The 1964 Election - The Atlantic
24. Jovanić G. (2010), Krivično –pravni i penološki recidivizam osuđenih lica. Specijalna edukacija i rehabilitacija
25. Kovč V. (2001): Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu
26. Milan Martinović: Znanstvene osnove socijalnog rada, Zagreb, 1987
27. Miković M (2004) : „Maloljetnička delinkvencija i socijalni rad”, Magistrat, Sarajevo
28. Macanović N., Ljeljak H., Selak G.(2015): Kontrolisana sloboda, Banja Luka
29. Macanović N. (2009), Recidivizam, socijalna misao
30. Milutinović M. (1990), Socijalna podrška kao determinanta odabira načina sa traumatskim isustvom kod adolescenata. Diplomski rad Filozofski fakultet Sarajevo
31. Michel F (1994): Discipline and punish: The birth of the prison
32. Morgan King (1980) : The future of the Prison System
33. Maslow (2000): SOCIJALNO-KOGNITIVNA TEORIJA LIČNOSTI U KONTEKSTU OSOBNOG MARKETINGA
34. Maloić S. i Jandrić A. (2006): Zatvor kao izbor – paradoksalna istina. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište Zagreb
35. Maloić S. i Jandrić A. (2020): Reintegracija zatvorenika u društvo. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište Zagreb
36. Mejovšek M. (2002): Povezanost dvaju razina čimbenika delikventnog ponašanja. Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet, Sveučilište Zagreb
37. Maruna S., Immarigeon (2004): Desistance-focused criminal justice policy research: Introduction to a special issue on desistance from crime and public policy
38. Milutinović M. (1990), Socijalna podrška kao determinanta odabira načina sa traumatskim isustvom kod adolescenata. Diplomski rad Filozofski fakultet Sarajevo

39. Nebojša Macanović (2011): Resocijalizacija, Banja Luka
40. Nikolić – Ristanović V. (1995) : Smisao kazne zatvora, Institut za kriminološka, sociološka i socijalna istraživanja, Beograd
41. Toch H. (1977), Living in prison: the ecology survival. New York, MacMilan
42. Prof. Knežević (2008), Intevju Ljetopis socijalnog rada
43. Radovanović D. (1984), Studija integrisanosti u zatvorenički sistem. Disertacija, Beograd
44. Straus M A. i Fauchier A. (2012) Manual for the Dimensions of Discipline Inventory
45. Skyes G. (1958): The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison
46. Sanela Šadić (2014) : Ljudska prava i socijalni rad, Fakultet političkih nauka, Sarajevo
47. Udruženje penologa Federaciji Bosni i Hercegovini (novembar 2005) Penološka teorija i praksa broj 4
48. Udruženje penologa Federaciji Bosni i Hercegovini (mart 2010) Penološka teorija i praksa broj 7
49. Udruženje penologa Federaciji Bosni I Hercegovini (decembar 2020) Penološka teorija i praksa broj 1
50. Uzelac S., Žakman Ban, Farkaš R. (2008): Rad zatvorenika u fazi adaptacije na zatvorske uvjete, Kriminologija i socijalna integracija.
51. Vijeće Evrope /Council Of Europe: Priručnik za obuku o dodatnim sposobnostima zatvorskih službenika sa operativnim procedurama
52. Zamble E. (1992), Behavior and adaptation in long – term prison inmates: descriptive longitudinal results. Crimial justice and bihavor, 19, 409 -425
53. ZAKON O IZVRŠENJU KRIVIČNIH SANKCIJA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE (advokat-prnjavorac.com)
54. Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH (advokat-prnjavorac.com)
55. Wright K. N (1985), Developing the prison environment inventory. Journal of research in crime and delinquency

PRILOG:**PRILOG 1:***Primjer individualnog plana za osuđenu osobu:*

Osuđena osoba : Ime i Prezime

matični broj: _/_

PLAN IZDRŽAVANJA KAZNE

r/b	Oblast	Aktivnost	rok	Napomena/realizacija
1.	Obrazovanje	Po utvrđena potrebi	Vremenski period	Osuđenik je došao na izdržavanje kazne zatvora sa završenom NSS, SSS, VŠS i VSS
2.	Radno angažovanje	Prethodno iskustvo na radnom angažovanjima	Vremenski period	Potreba u Penalnoj ustanovi za radnom sposobnošću osuđene osobe
3.	Obiteljski odnosi	Učestalost kontakta sa socijalnom sredinom i obitelji	Tijekom tri mjeseca	Informiran sa CZSR po mjestu prebivališta ili boravku osuđene osobe
4.	Sportske i kulturne sekcije	Organizacija prema sferi interesovanja osuđene osobe za određene fizičke ili kulturne aktivnosti	Tijekom tri mjeseca	Osuđena osoba je onkološki pacijent
5.	Individualni rad (intenzitet)	Umjeren, pojačan i intezivan rad	Tijekom šest mjeseci	Pribaviti mišljenje stručnog osoblja prijemo – otpusnog odjeljenja
6.	Grupni rad	Osuđena osoba bit će uključena u grupni rad u slučaju postojanja potrebe	Tijekom šest mjeseci	Ovisno od stupnja socijalizacije (društvenosti)
7.	Posebni programi	Uvažavanje individualnih karakteristika	Tijekom šest mjeseci	Psihofizičko i zdravstveno stanje osuđene osobe

Datum:

Socijalni radnik

dan.mjesec.godina

Ime i Prezime

NAPOMENA	SC. RADNIK JE DUŽAN DA DAJEPRIJEDLOG ZA REVIDIRANJE INDIVIDUALNOG PLANA, NAJKASNJIJE SVAKIH 6 MJESECI NAKON RASPODJELE OSUĐENE OSOBE ODGAJATELJU!
----------	---

ANKETNI UPITNIK

METODOLOŠKI INSTRUMENTARIJI

SVRHA: PROVEDBA ISTRAŽIVANJA (MA TEZA)

TEMA: "ULOGA SOCIJALNOG RADNIKA U PENALNIM USTANOVAMA"

Poštovani,

Pred Vama je ANKETNI UPITNIK koji se koristi kao metodološki (istraživački) instrumentariji istraživanja koje se realizira za potrebe provjere postavljenih hipoteza u okviru MASTER TEZE.

Grupu ispitanika čini određeni dio društvene zajednice, uključujući prioritetno osuđene osobe, ali i uposlenike Sektora za prijem i otpust osuđenih osoba kao i Sektora za tretman i odgoj osuđenih osoba.

ANKETNI UPITNIK ne oduzima mnogo Vašeg vremena i stavovi izraženi putem odgovora su bitni iz više razloga (konstatacije trenutnog stanja i formiranja realnih – konkretnih prijedloga za unapređenje uloge socijalnog radnika u penalnim ustanovama). Također želio bih naglasiti da ne postoje tačni i netačni odgovori. Vaš stav iskazujete odabirom jednog od ponuđenih odgovora. Učešće u istraživanju je dobrovoljno, a prikupljeni podaci su anonimni i koristiti će se isključivo u svrhu izrade master rada.

Zahvaljujem

ANKETNI UPITNIK (A GRUPA ISPITANIKA – ZAPOSLENI U KAZNENO POPRAVNOM ZAVODU POLUOTVORENOG TIPO SARAJEVO)

PRILOG 2:

STRUKTURA GRUPE ISPITANIKA (uposlenici KPZ PT Sarajevo)

1. SPOL

- a) Muški
- b) Ženski

2. DOBNA / STAROSNA GRUPA

- a) 18 – 24 godina
- b) 24 – 34 godina
- c) 34 – 44 godina
- d) 45 i više godina

3. Nivo obrazovanja

- a) Završena viša škola
- b) Završen fakultet
- c) Završen magisterij
- d) Završen doktorat
- e) Dodatne edukacije

4. Iskustvo (rad u struci) – dužina radnog staža kojeg imate/vrijeme provedeno na ovoj ili sličnim pozicijama

- a) Kraće od 5 godina
- b) 5 – 10 (godina)
- c) 10 – 15 (godina)
- d) 15 – 20 (godina)
- e) Preko 20 godina

Molim Vas da zaokružite broj kojim izražavate Vaše mišljenje

5. Da li vi smatrate da je uloga socijalnog radnika u radu sa osuđenim osobama u penalnim ustanovama nužna i nezaobilazna?

- a) Da
- b) Djelimično
- c) Ne
- d) Ovisno od situacije, navesti koje _____

6. Da li je Vaša stručnost odnosno stručnost i uloga socijalnog radnika zanemarena u praksi, prema Vašem mišljenju?

- a) Da
- b) Djelimično
- c) Ne
- d) Ovisno od situacije, navesti koje _____

7. Da li je za socijalne radnike koji rade u penalnim ustanovama rad sa članovima porodice osuđenih osoba i osoba iz njihove okoline nezaobilazan u procesu prikupljanja podataka i adaptacije?

- a) Da
- b) Djelimično
- c) Ne
- d) Ovisno od situacije, navesti koje _____

8. Da li socijalni radnici mogu imati krucijalnu ulogu u preventivnom sprečavanju recidivizma?

- a) Da
- b) Djelimično
- c) Ne
- d) Ovisno od situacije, navesti koje _____

9. Na koji bi Vi način okarakterisali važnost i ulogu socijalnog radnika kao člana multidisciplinarnog tima)?

- a) Veoma važna
- b) Važna
- c) Manje važna
- d) Uopšte nije važna

10. Da li socijalni radnici imaju obavezu pružiti stručno mišljenje osuđenim osobama i njihovim porodicama, kako bi Vi kao stručno osoblje pokazali odgovarajuće vještine intervenirajući u njihov socijalni odnos?

- a) Da
- b) Djelimično
- c) Ne
- d) Ovisno od situacije, navesti koje _____

11. Da li Vam se dešava da osuđena osoba odbija bilo koji oblik suradnje sa Vama, ali i sa ostalim stručnim osobljem Sektora?

- a) Nikad
- b) Rijetko
- c) Ponekad
- d) Često
- e) Veoma često

12. Da li socijalni radnik treba biti jedan od najodgovornijih stručnjaka (onaj koji direktno i indirektno utiče na proces resocijalizacije i integracije osuđenih osoba)?

- a) Da, ima ključni značaj
- b) Treba pomagati samo ostalim kolegama
- c) Ne
- d) Nisam siguran/a
- e) Nešto drugo:_____

13. Da li je radno, obrazovno i savjetovališno funkcionisanje temeljni osnov resocijalizacije?

- a) Da
- b) Djelimično
- c) Ne, Ovisno od situacije, navesti koje _____

14. Koje su teškoće s kojima se socijalni radnik suočava u realizaciji svojih zadataka, prema Vašem mišljenju?

---

15. Šta možete navesti kao teškoće s kojima bi se osuđena osoba mogla suočavati u razgovoru sa socijalnim radnikom?

---

16. Da li izostaje pomoć i podrška od strane sistema?

- a) Da
- b) Djelimično (da, ali ne uvijek)
- c) Ne

17. Da li smatrate da su nekada socijalnom radniku i osuđenim osobama prepreka i institucije koje zbog svojih predrasuda limitira kvalitet rada socijalnog radnika (npr. nemogućnost zaposlenja osudene osobe nakon izdržane kazne)?

- a) Da, u potpunosti
- b) Djelimično
- c) Ne

18. Da li socijalni radnik može izvršenjem svojih profesionalnih zadataka može olakšati integraciju osuđene osobe u penalnu zajednicu, ali i nakon odsluženja kazne iz penalne ustanove ponovo u društvenu zajednicu?

- a) Da, u potpunosti
- b) Da, u najvećem broju slučajeva, ali i ne u potpunosti
- c) Djelomično, zavisno od slučaja do slučaja
- d) Nikako

Kraj anketnog upitnika, hvala na izdvojenom vremenu!

ANKETNI UPITNIK

METODOLOŠKI INSTRUMENTARIJI

SVRHA: PROVEDBA ISTRAŽIVANJA (MA TEZA)

TEMA: "ULOGA SOCIJALNOG RADNIKA U PENALNIM USTANOVAMA"

Poštovani,

Pred Vama je ANKETNI UPITNIK koji se koristi kao metodološki (istraživački) instrumentariji istraživanja koje se realizira za potrebe provjere postavljenih hipoteza u okviru MASTER TEZE.

Grupu ispitanika čini određeni dio društvene zajednice, uključujući prioritetno osuđene osobe, ali i uposlenike Sektora za prijem i otpust osuđenih osoba kao i Sektora za tretman i odgoj osuđenih osoba.

ANKETNI UPITNIK ne oduzima mnogo Vašeg vremena i stavovi izraženi putem odgovora su bitni iz više razloga (konstatacije trenutnog stanja i formiranja realnih – konkretnih prijedloga za unapređenje uloge socijalnog radnika u penalnim ustanovama). Također želio bih naglasiti da ne postoje tačni i netačni odgovori. Vaš stav iskazujete odabirom jednog od ponuđenih odgovora. Učešće u istraživanju je dobrovoljno, a prikupljeni podaci su anonimni i koristiti će se isključivo u svrhu izrade master rada.

Zahvaljujem

ANKETNI UPITNIK (B GRUPA ISPITANIKA – OSUĐENE OSOBE KOJE SE NALAZE NA IZDRŽAVANJU KAZNE U KAZNENO POPRAVNO ZAVODU POLUOTVORENOG TIPO SARAJEVO)

PRILOG 3:

STRUKTURA GRUPE ISPITANIKA (osuđene osobe KPZ PT Sarajevo)

1. SPOL?

- a) Muški
- b) Ženski

2. DOBNA / STAROSNA GRUPA?

- a) 18 – 24 godina
- b) 24 – 34 godina
- c) 34 – 44 godina
- d) 45 i više godina

3. Nivo obrazovanja?

- a) Završena osnovna škola
- b) Završena srednja škola
- c) Završen fakultet
- d) Završen magisterij
- e) Završen doktorat
- f) Dodatne edukacije, koja _____

4. Visina izrečene kazne zatvora?

- a) Kraće od 6 mjeseci
- b) 6 mjeseci – 1 godina
- c) 1 godine – 2 godina
- d) 2 godine – 5 godina
- e) 5 godina – 7 godina

5. Da li Vam je ranije izrečena kazna za počinjeno krivično djelo (zatvor, elektronskinadzor, novčana kazna, rad za opće dobro, uvjetna osuda)?

- a) Da, jedan put
- b) Više puta
- c) Ne, nikada

6. Da li ste ranije boravili u penalnoj ustanovi?

- a) Da, jedan put
- b) Više puta
- c) Ne, nikad

Molim Vas da zaokružite ponuđeni odgovor kojim izražavate
Vaše mišljenje

- 7. Da li vi smatrate da je uloga socijalnog radnika u radu sa osuđenim osobama upenalnim ustanovama nužna i nezaobilazna?**
  - a) Da
  - b) Djelimično
  - c) Ne
  - d) Ovisno od situacije, navesti koje _____
- 8. Da li smatrate da je uloga socijalnog radnika zanemarena u praksi u radu sa osuđenom osobom (Vama), prema Vašem mišljenju?**
  - a) Da
  - b) Djelimično
  - c) Ne
  - d) Ovisno od situacije, navesti koje _____
- 7. Da li smatrate da za socijalne radnike koji rade u penalnim ustanovama rad sa članovima porodice osuđenih osoba i osoba iz Vaše okoline nezaobilazan u procesu prikupljanja podataka o Vama i Vašoj adaptaciji?**
  - a) Da
  - b) Djelimično
  - c) Ne
  - d) Ovisno od situacije, navesti koje _____
- 8. Da li socijalni radnici mogu imati krucijalnu ulogu u preventivnom sprečavanju recidivizma?**
  - a) Da
  - b) Djelimično
  - c) Ne
  - d) Ovisno od situacije, navesti koje _____

9. Da li smatrate da socijalni radnici imaju obavezu pružiti stručno mišljenje osuđenim osobama i njihovim porodicama?

- a) Da
- b) Djelimično
- c) Ne

Ovisno od situacije, navesti koje _____

10. Da li Vam se dešavalo da odbijate bilo koji vid suradnje sa socijalni radnikom, ali i sa ostalim stručnim osobljem Sektora?

- a) Da
- b) Ne
- c) Ovisno od situacije, koje_____

11. Da li socijalni radnik treba biti jedan od najodgovornijih stručnjaka (onaj koji direktno i indirektno utiče na proces resocijalizacije, boravak u penalnoj ustanovi i integracije osuđenih osoba)?

- a) Da, ima ključni značaj
- b) Treba pomagati samo ostalim kolegama
- c) Ne
- d) Nisam siguran/a
- e) Nešto drugo:_____

12. Da li smatrate da bi Vam radno, obrazovno i savjetovališno funkcionisanje u penalnoj ustanovi bilo temeljni osnov resocijalizacije?

- a) Da
- b) Djelimično
- d) Ne, Ovisno od situacije, navesti koje _____

13. Koje su teškoće s kojima se osuđenik suočava u penalnim ustanovama, prema Vašem mišljenju?

---

14. Šta možete navesti kao teškoće s kojima bi se osuđena osoba mogla suočavati urazgovoru sa socijalnim radnikom?

---

15. Da li izostaje pomoć i podrška od strane sistema?

- c) Da
- d) Djelimično (da, ali ne uvijek)
- e) Ne

16. Da li smatrate da su nekada socijalnom radniku i osuđenim osobama prepreka i institucije koje zbog svojih predrasuda limitira kvalitet rada socijalnog radnika (npr. nemogućnost zaposlenja osuđene osobe nakon izdržane kazne)?

- a) Da, u potpunosti
- b) Djelimično
- c) Ne

17. Da li socijalni radnik izvršenjem svojih profesionalnih zadataka može olakšati integraciju osuđene osobe u penalnu zajednicu, ali i nakon odsluženja kazne iz penalne ustanove ponovo u društvenu zajednicu?

- a) Da, u potpunosti
- b) Da, u najvećem broju slučajeva, ali i ne u potpunosti
- c) Djelomično, zavisno od slučaja do slučaja
- d) Nikako

Kraj anketnog upitnika, hvala na izdvojenom vremenu!

 UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA IZJAVA o autentičnosti radova	 FAKULTET POLITIČKIH NAUKA	Obrazac AR
		Stranica 82 od 82

Naziv odsjeka i/ili katedre: SOCIJALNI RAD

Predmet: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: SRĐAN PUHARIĆ

Naslov rada: "ULOGA SOCIJALNOG RADNIKA U PENALNIM USTANOVAMA"

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: 81

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cijeli ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis

Sarajevo, _____